

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto Hugo Johannsen 2010. – *Südostansicht der Kirche.*

HARBOØRE KIRKE

VANDFULD HERRED

Sognavnet optræder muligvis allerede 1231 i Kong Valdemars Jordebog under formen »Øræn«.¹ 1255 blev Harboøre (»harthboøræ«) af Christoffer I overladt til Ribebispen som erstatning for de jorder, der var blevet sat under vand af kronens mølle i Ribe.² I Ribe Oldemoder er kirken (»harthboør«) o. 1350 ansat til 4 skilling sølv, hvilket svarer til middeltaksringen blandt kirkerne i Skodborg Herred, hvor den hørte til i ældre tid.³ Det lavtliggende sogn synes, i hvert fald fra 1500-tallet, at have været jævnlighedsudsat for 'hav gange og sandflugt', hvilket o. 1550 gjorde det nødvendigt for præsten at flytte til nabosognet, Engbjerg.⁴ Dette er antagelig en væsentlig bevæggrund for, at Harboøre som led i den kirkelige reorganisering under Christian III 1555 netop foresloges lagt under Engbjerg Sogn (s. 1333). Samtidig befaledes kirken nedbrudt, idet materialerne skulle anvendes

til den fremtidige hovedkirkes bygning.⁵ Selvom den sidstnævnte beslutning af ukendte årsager ikke blev effektueret, bestod annekteringen under det mindre nabosogn helt frem til 1810.

Af kirkeregnskaberne fra 1600-tallets første årtier fremgår, at sognefolket i vid udstrækning bidrog med frivillige pengegaver til kirkens forbedring, bl.a. i kølvandet på den store pest 1602. En donation med karakter af en votivgave kom bl.a. fra Mads Christensen Sand i Vejlbj, der fra 1642 og for resten af sin levetid lovede at skænke kirken indtægterne af årets første fangst i håbet om, at »Gud Aller[naadigst] sparre hans Skiib, och Helbred«.⁶ 1671 solgtes Harboøre sammen med et flertal af områdets kirker af kronen til generalmajor Henrik Ruse (Rüsensteen) og blev året efter lagt ind under det nyoprettede baroni, Rysensteen.⁷ Ejerskabet under slægten Juul-Rysensteen (Juel af Rysensteen, jf.

s. 813) ophørte 1798, to år efter baroniets ophævelse, da kirken med tilhørende kaldsret afhændedes til Peter Severin Fønss til Løvenholm og Ulrik Christian von Schmidten til Urup.⁸ 1801 videresolgte de Harboøre til et andet konsortium, der omfattede byfoged i Lemvig, Hans Jacob Lindahl, birkeskriver i Rysensteen Birk, Arent Peder Wærelmann, købmand i Lemvig, Christen Christensen Aggersborg og gårdejer Lars Sørensen i Dybe. Allerede 1802 påbegyndte konsortiet bortsalget af kirketienden til sognemændene og birkesdommer Bendix Ahlefeldt Claudi (Claudis andel blev dog erhvervet af kirkens sognepræst, Peder Høyland). Hele transaktionen var afsluttet 1809.⁹ Kaldsretten tilhørte dog kongen siden 1802.¹⁰

Den middelalderlige kirke, hvis snævre forhold længe havde været følt utilstrækkelig for de mange kirkegængere, blev nedrevet i løbet af sommeren 1909; dog bevarede tårnet (s. 1261). Grundstenen til den nye bygning blev lagt 13. aug. samme år i korets sydøstre hjørne, hvilket udvendigt markeredes med tre kors (jf. s. 1259), og 11. sept. 1910 kunne kirken indvies. Under byggeriet benyttedes Harboøre Missionshus. 1912 skete overgangen til selveje. I kølvandet på de mange

drukneulykker under 1. Verdenskrig, hvor mange lig drev i land ved Harboøre, opførtes 1920 med støtte fra staten et kapel på kirkegården, der samtidig blev udvidet (s. 1251).

Sognet udgjorde 1810-24 et selvstændigt pastorat, men fik sidstnævnte år Engbjerg, den tidligere hovedkirke, som anneks. 1877-85 var Carl Moe (1848-1927) sognepræst ved begge kirker. Som en hovedskikkelse inden for Indre Mission blev hans embedstid af afgørende betydning for den kirkelige vækkelse i området, ligesom han også siden efter at have fået præsteembedet i Skanderup ved Kolding (*DK Ribe* 2574, 2576) bevarede en stærk tilknytning til sognet (jf. også s. 1298).¹¹ 1921-54 var Thyborøn lagt under Harboøre Kirke (s. 1313).

Sagn. Kirken var oprindeligt tænkt anlagt øst for Skottesgård, men blev om natten flyttet til sin nuværende placering. Afstanden til havet var dengang en mil (7,5 km), hvorimod der nu kun er en fjerdingvej (1,8 km). I gammel tid var der dog 3,4 mil (25,5 km) mod vest.¹² I lighed med bl.a. Hygum Kirke (s. 1370) kendes også fra Harboøre en beretning om et imaginært ligtog fra kirken som et velkendt dødsvarsel.¹³

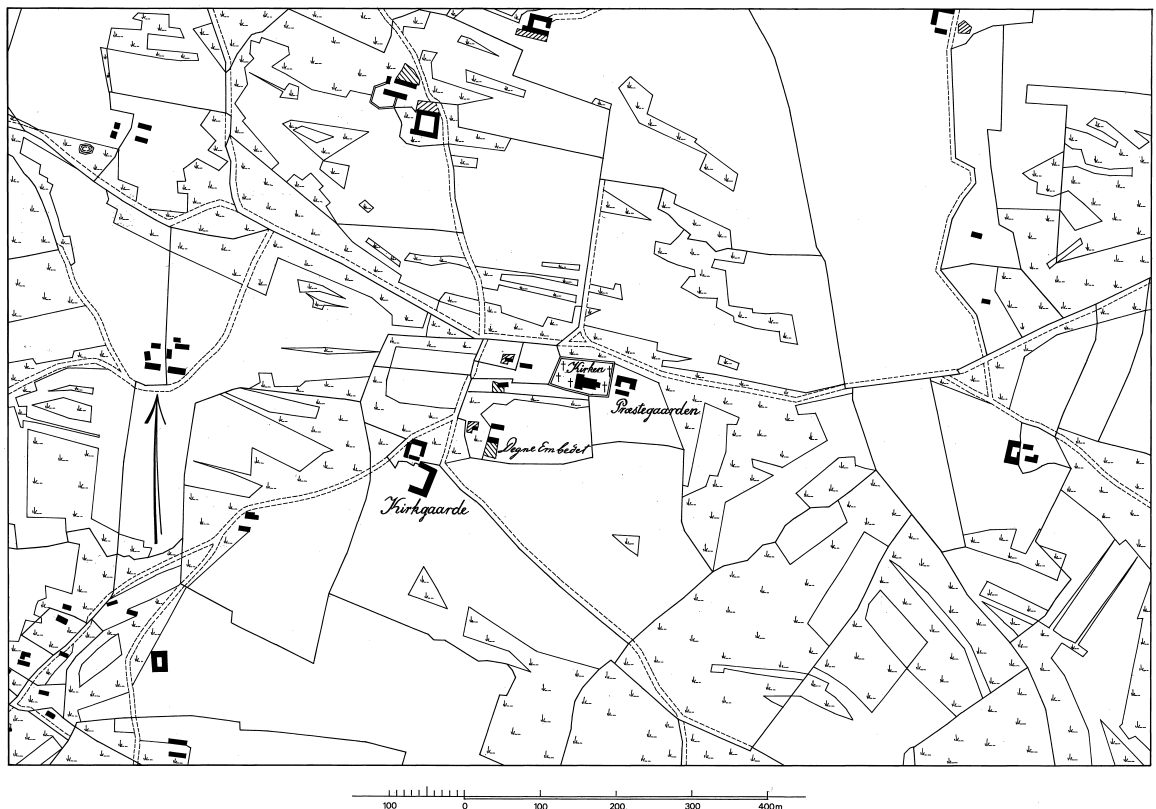

Fig. 2. Matrikelkort 1:10.000 over den sydlige del af sognet med Røn, Stausholm, Vrist og Vejlbj jorder. Kopieret 1841 af Dreyer, sammmentegnet af Jørgen Wichmann. – *Katasterkarte über den südlichen Teil der Gemeinde mit den Ländereien Røn, Stausholm, Vrist und Vejlbj.*

Fig. 3. Ligkapel og kirke set fra nordøst. Foto Hugo Johannsen 2010. – *Nordostansicht von Leichenkapelle und Kirche.*

Kirken, hvis tårn hæver sig som et markant pejlemærke i det lave sletteland af hævet havbund, ligger i landsbyens østre udkant, tæt ved landevejen Lemvig-Thyborøn. Sognet, som er klemte inde mellem Vesterhavet og Limfjorden, ligger på marint forland ved foden af det høje, bakkede morænelandskab mod sydøst. Det præges af de mange strandsøer og har tidligere ofte været hærget af sandflugt og stormflod med oversvømmelser og afskæring fra højlandet til følge.

Den store kirkegård, som i kraft af sine mindesmærker over druknede fiskere og sømænd (s. 1297) er blevet kaldt 'de store katastrofers kirkegård',¹⁴ er udvidet i flere omgange. Således i 1877 med ca. 20 alen mod nord og 1894 mod syd, da man samtidig planerede den meget ujævne del af kirkegården.¹⁵ Atter 1904 blev arealet udvidet, nu i øst, på den nedbrændte præstegårds grund

(jf. fig. 2), som erhvervedes med midler fra frivillige bidrag. I 1920 bevilgede staten penge til en stor kirkegårdsudvidelse mod nord, motiveret af behovet for yderligere begravelsesplads til de mange druknede, som under verdenskrigen var drevet i land ved Harboøre, jf. bygningstavle s. 1252. Den store udvidelse mod nord inddrog til lige vejen nord for kirken, jf. fig. 2, 6d), som nu flyttedes mod syd og ændredes til den nuværende Søndergade. En ejendom, som endnu 1947 (jf. fig. 4) lå mellem kirkegården og Søndergade, er senere inddraget som en del af kirkegården, mens tomten efter købmand Røns forretning, beboelse og lager ved kirkepladsens sydgrænse indgik i parkeringsplads og vej.

Kirkegårdens hegn og indgange. Vestsiden hegnes syd for hovedindgangen af en teglstensmur afdækket med udadvendte tagsten. Den er hvidkalket

samtidig med den i 2010 anlagte parkeringsplads. Teglmuren afløste et kampestensdige, som er bevaret nord for indgangen og hegner den øvrige del af kirkegårdens vestside. Mod syd langs Søndergade og omkring præstegårdshaven samt den nærmest tilgrænsende del af østsiden er opført en teglstensmur, her i blank mur og med afdækning af indadvendte tagsten. Den store nordlige udvidelse afgrænses af et samtidigt (1920) betonstøbt hegn, som dog senere er afløst af det nævnte kampestensdige i vest.

Hovedindgangen i vest ud for kirketårnet (jf. fig. 4) lukkes af jerntremmefløje med en lille fodgængerlåde i midten. De er ophængt i murede, hvidkalkede piller, som afdækkes af sadeltage med røde tagtegl. Pillerne er formentlig opsat i forbindelse med udvidelsen 1894, men fornyet 1963, da indgangen blev gjort bredere og for-

synet med de nuværende låger, udført af Carl Christensen, Thyborøn. En låge i øst, som giver adgang til graverhuset og præstegården, har tilsvarende piller og låger. Endelig er der i vest som adgangsvej til ligkapellet yderligere en kørelåde med galvaniserede jerntremmefløje som hovedindgangens.

Inden for kirkegårdens vestre hegn er der o. 1920 plantet læhegn, som muliggør udsmykning af gravstederne med planter, som ellers ikke ville kunne tåle det hårde vejrlig.

†*Hegn og indgange.* Istandsættelser af et stensat dige nævnes jævnligt i de gamle regnskaber fra slutningen af 1500-tallet og senere. Således 1630, da en stenpikker fik betaling for at omlægge diget mod syd. Hertil hentede kirkeværgerne med deres egne heste og vogne 50 læs sten, mens sognemændene forærede 24 læs kampesten 'for hvis

Fig. 4. Luftfoto af kirken set fra sydvest. Foto Sylvest Jensen 1947 i KglBibl. – *Luftaufnahme der Kirche aus Südwesten.*

Fig. 5. Den gamle præstegård og kirken set fra nordøst. Blyantstegning af Gustav Møller, 12. juli 1851. Lemvig Museum. – *Der alte Pfarrhof und die Nordostansicht der Kirche.*

velgerning Gud dem belønne'.¹⁶ Ved et kirkesyn 1769 siges indhegningen at være et tørvedige blandet med havsten,¹⁷ men 1791 anførtes, at kirkegården var uden hegn.¹⁸ Dette var formentlig en overdrivelse, om end tilstanden utvivlsomt var ringe. 1807 blev kirkegårdsdiget således opsat og istandsat,¹⁹ men 1809 siges det atter at være brøstfældigt og behøvede 1811 nogen reparation for det nordres vedkommende.²⁰

Ved kirkens beskrivelse 1862 omtales hegnet som værende af engtørv, og da kirkegården o. 1894 blev udvidet mod syd, erstattedes et dige af jord og sten med et stakit.¹⁵ Ældre fotografier af kirken (jf. fig. 56) viser netop sådanne (have) stakitter omkring kirkegården.

Kirkegårdens hovedindgang fandtes i vest allerede 1629, da diget omsattes fra 'porten' og norden om til 'østre stette'.¹⁶ Køreporten har formentlig været kombineret med en fodgængerlåde, idet man 1637 indkøbte egetræ til den vestre stette. Ved synet 1766 var de tømrede stetter af træ, omend brøstfældige, hvorfor man ønskede, at de måtte blive opmurede af sten.²¹ 1791 skal

kirkegården imidlertid hverken have haft porte eller stetter,¹⁸ men 1810 var begge slags indgange i god stand.²⁰ Ved beskrivelsen 1862 udgjorde en ligport med tilhørende fodgængerlåde i vest og en 'stakitdør' i øst ved præstegården fortsat kirkegårdens eneste indgange.¹⁵

Bygninger på og ved kirkegården. På kirkegårdens nordre del er 1920 opført et *ligkapel* (fig. 3) efter tegninger af kirkens arkitekt K. Varming. Den rektangulære bygning er fire fag lang, og gavlene vender mod nord og syd. Materialet er svarende til kirken grå cementsten, som er støbt på stedet af sogneboerne, mens taget er hængt med røde vingetegl. Langsiderne har fire firkantede vinduer, adskilt af støttepiller. Hovedindgangen i syd er en rektangulær dør, som krones af et tympanon med reliefkors, flankeret af de græske bogstaver alfa og omega. En tilsvarende dør i nordgavlen gav oprindelig adgang til offentlige toiletter, men er blændet efter disses nedlæggelse og indretning af lagerrum og kølekammer. Kapellets indre har gulv af Ølandsfliser, hvidkalkede vægge og brunbejdset træloft delt af lister. Nordvæggen brydes

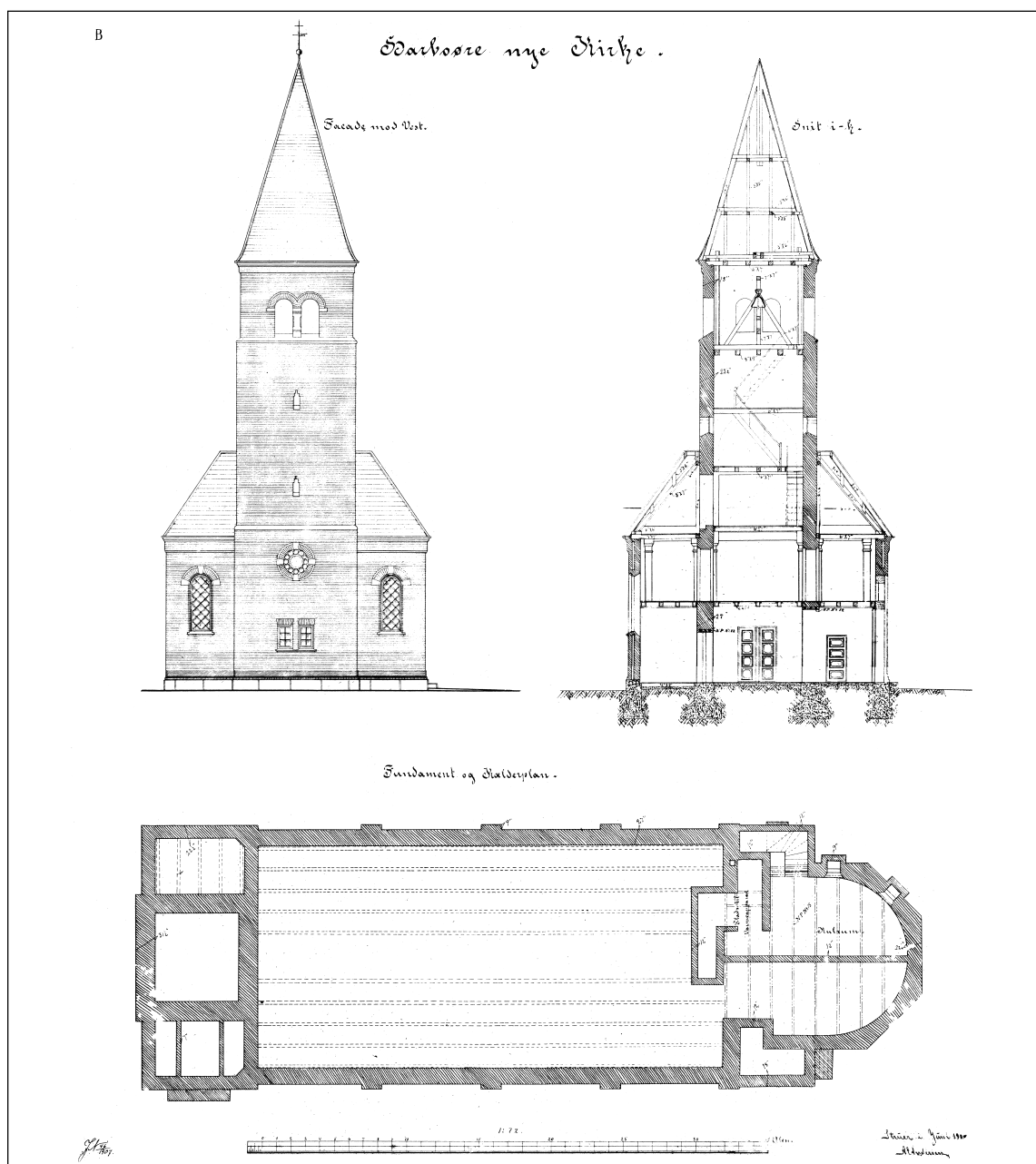

Fig. 6b. Kælderplan, vestfacade og tværsnit til projekteret kirke ved A. E. Andersen 1907. 1:300. Thyborøn-Harboøre Lokalkiv. – *Untergeschoss, Westfassade und Querschnitt für projektierte Kirche.*

gravsten (nr. 3) fra o. 1750, af rødlig kalksten, 180×116 cm. Indskrift i fordybet antikva mellem fletkors, alfa og omega foroven og en krone i midten, indsat i det centrale skriftfelt, der har halvrund øvre afslutning. Heri omtales kirkegårdens udvidelse og kapellets opførelse på statens bekostning

efter tegning af kirkens arkitekt, K. Varming, et byggeri, der var foranlediget af, at der »under Verdenskrigen 1914-18 drev mange Lig i Land paa Harboøre Strand«. Herunder er et mindevers i fire rimede strofer, signeret med initialer for den daværende sognepræst, Jørgen Christian Berthelsen.

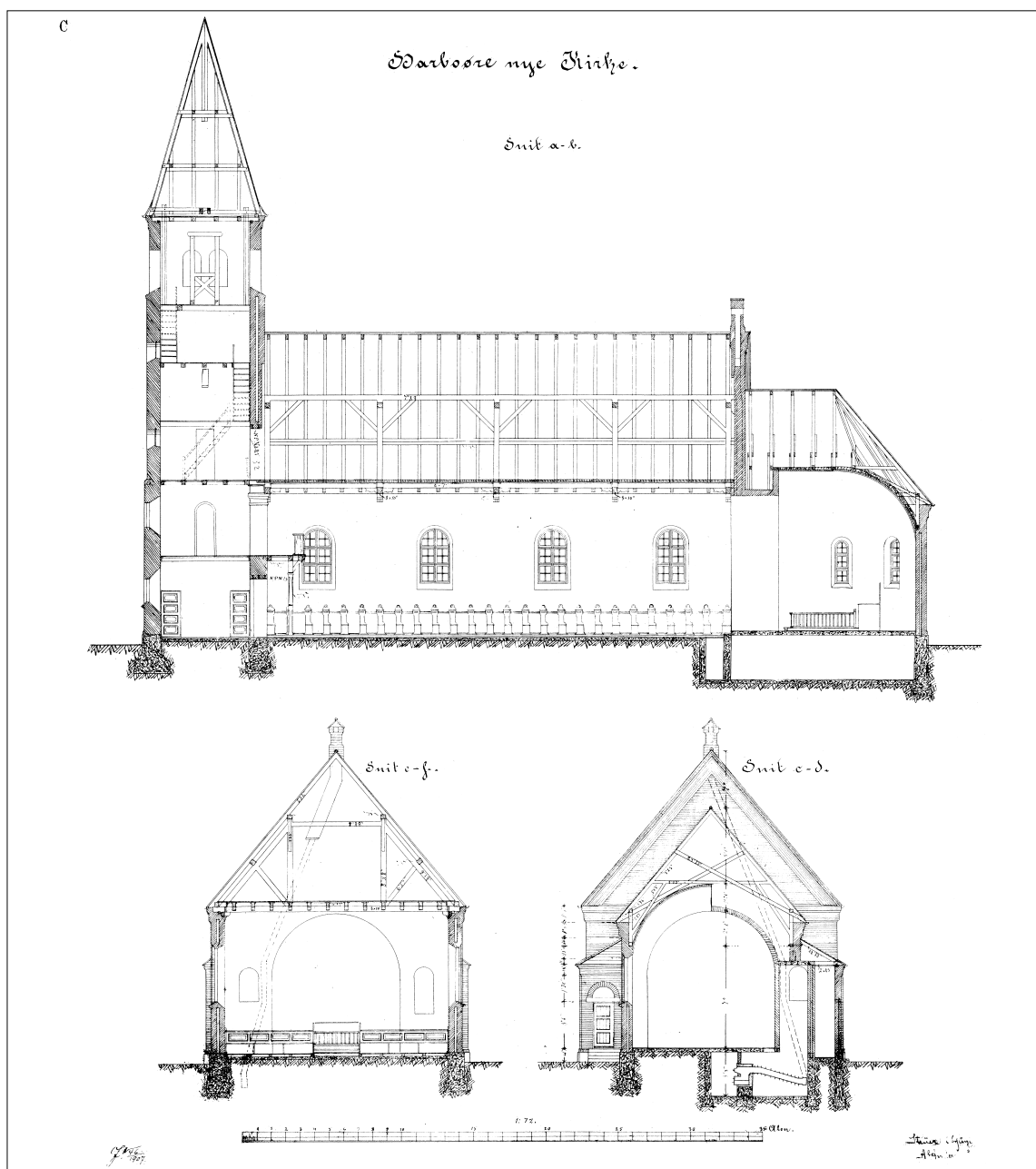

Fig. 6c. Længde- og tværsnit til projekteret kirke ved A. E. Andersen 1907. 1:300. Thyborøn-Harboøre Lokalkiv. – Längs- und Querschnitte für projektierte Kirche.

Indskriften indrammes af gravstenens oprindelige figurudsmykning og ornamentik, i hjørnerne prydet med evangelistmedaljoner (Mattæus og Markus foroven tv. og th., Lukas og Johannes foruden tv. og th.). Skriftfeltet krones af et timeglas på et kranium, mens en, til dels beskadiget, fremstilling

af en siddende figur, tilsyneladende en putto med oprakte arme (svarende til Verdensdommeren), ses foruden. Senere er foran indgangen opsat et vindfang med stolper af galvaniseret jern.

På kirkegårdens sydvestre del, syd for hovedindgangen er opført en *toiletbygning*, som står

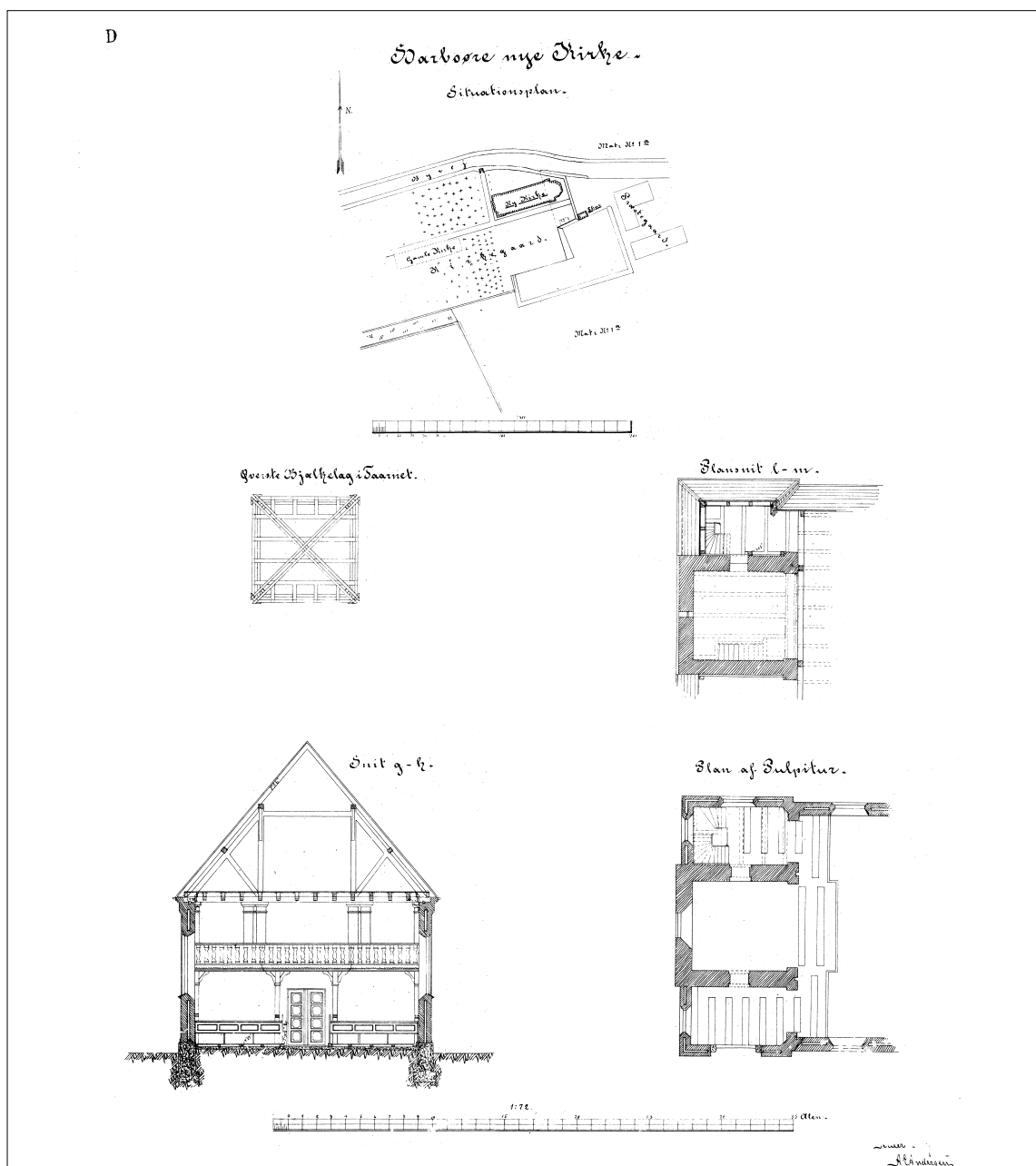

Fig. 6d. Situationsplan, planer og tværsnit til projekteret kirke ved A. E. Andersen 1907. 1:300. Thyborøn-Harboøre Lokalkiv. – *Situationsplan, Pläne und Querschnitt für projektierte Kirche.*

hvidkalket og teglhængt. Mellem kirkegårdens østmur og præstegården er i nyeste tid opført en træklædt *graverbygning*, som rummer maskinhus og værksted for graveren, der har kontor med videre i en fløj af præstegården ved siden af konfirmandstuen.

†Bygninger på og ved kirkegården. Et nødtøftshus ønskedes 1914 flyttet fra en plads i øst til kirkegårdens sydvestre del.¹⁵ Den gamle *præstegård* øst for kirken (jf. fig. 2, 5, 56) brændte 1904, hvorefter grunden inddroges som kirkegård, og en ny præstegård opførtes længere mod øst.

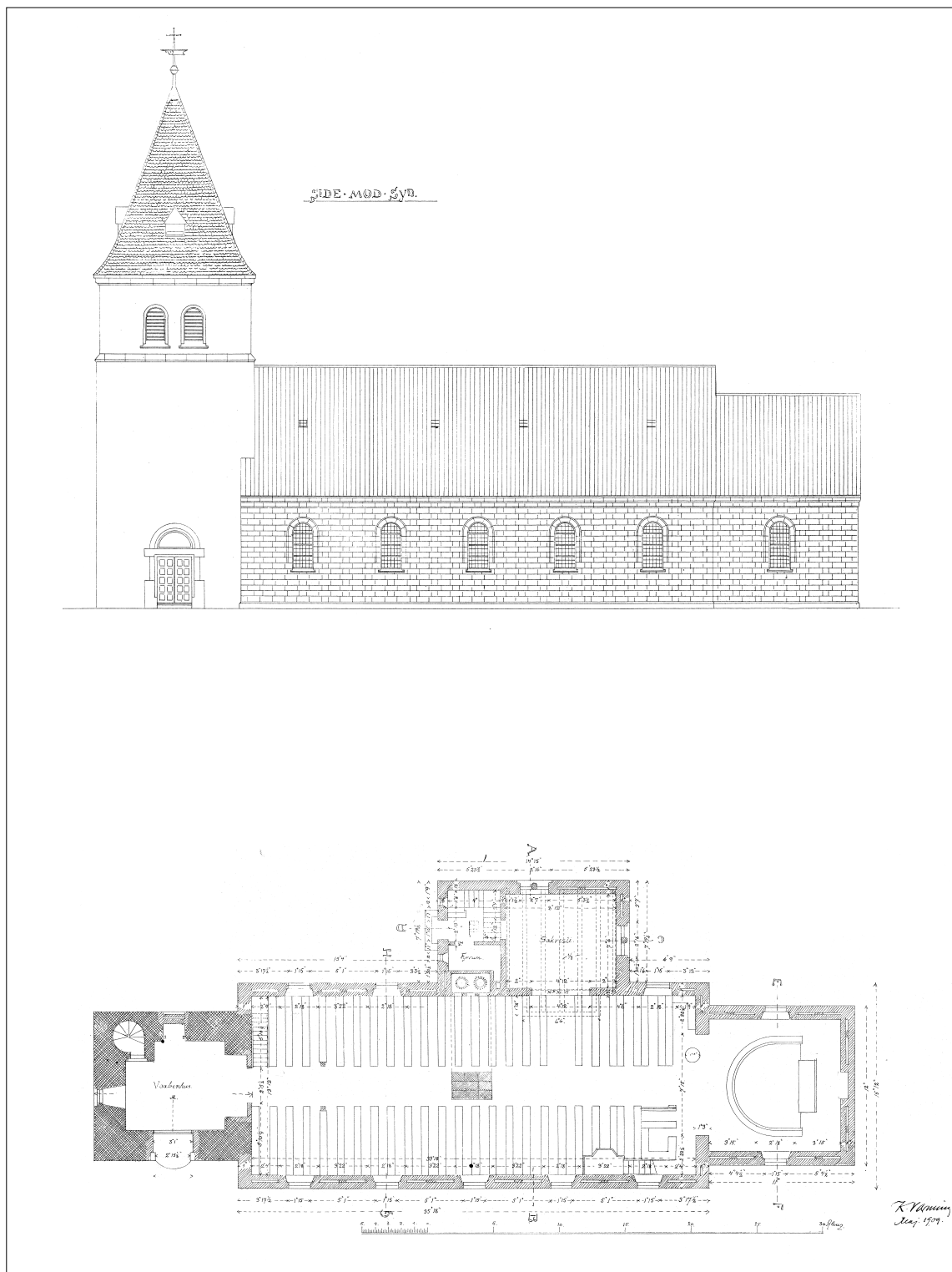

Fig. 7a. Sydfacade og plan. 1:300. Ved K. Varming, 1909. Thyborøn-Harboøre Lokalkiv. – *Südfassade und Grundriss.*

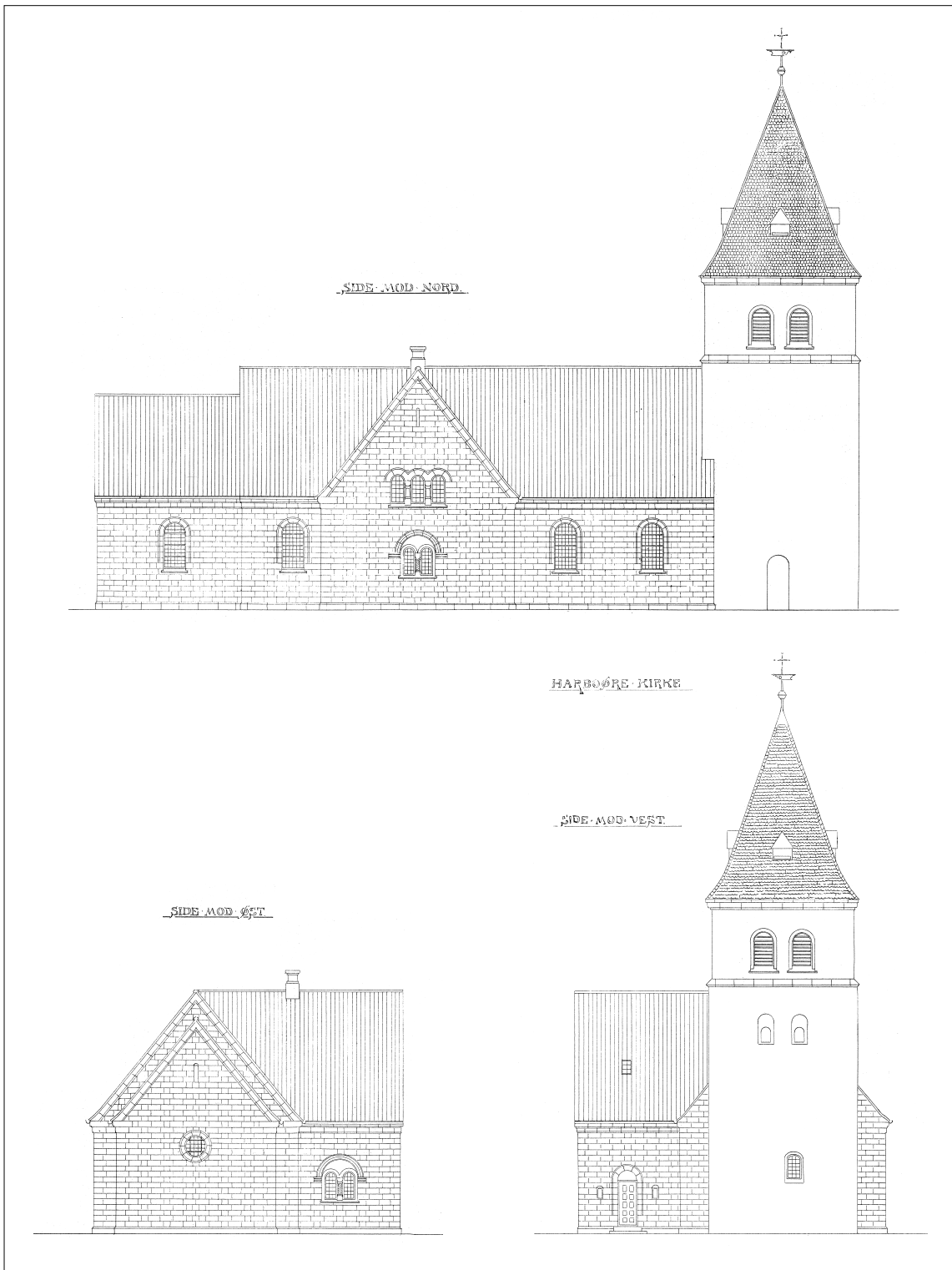

Fig. 7b. Nord-, øst- og vestfacade. 1:300. Ved K. Varming, 1909. Thyborøn-Harboøre Lokalkiv. – Nord-, Ost- und Westfassade.

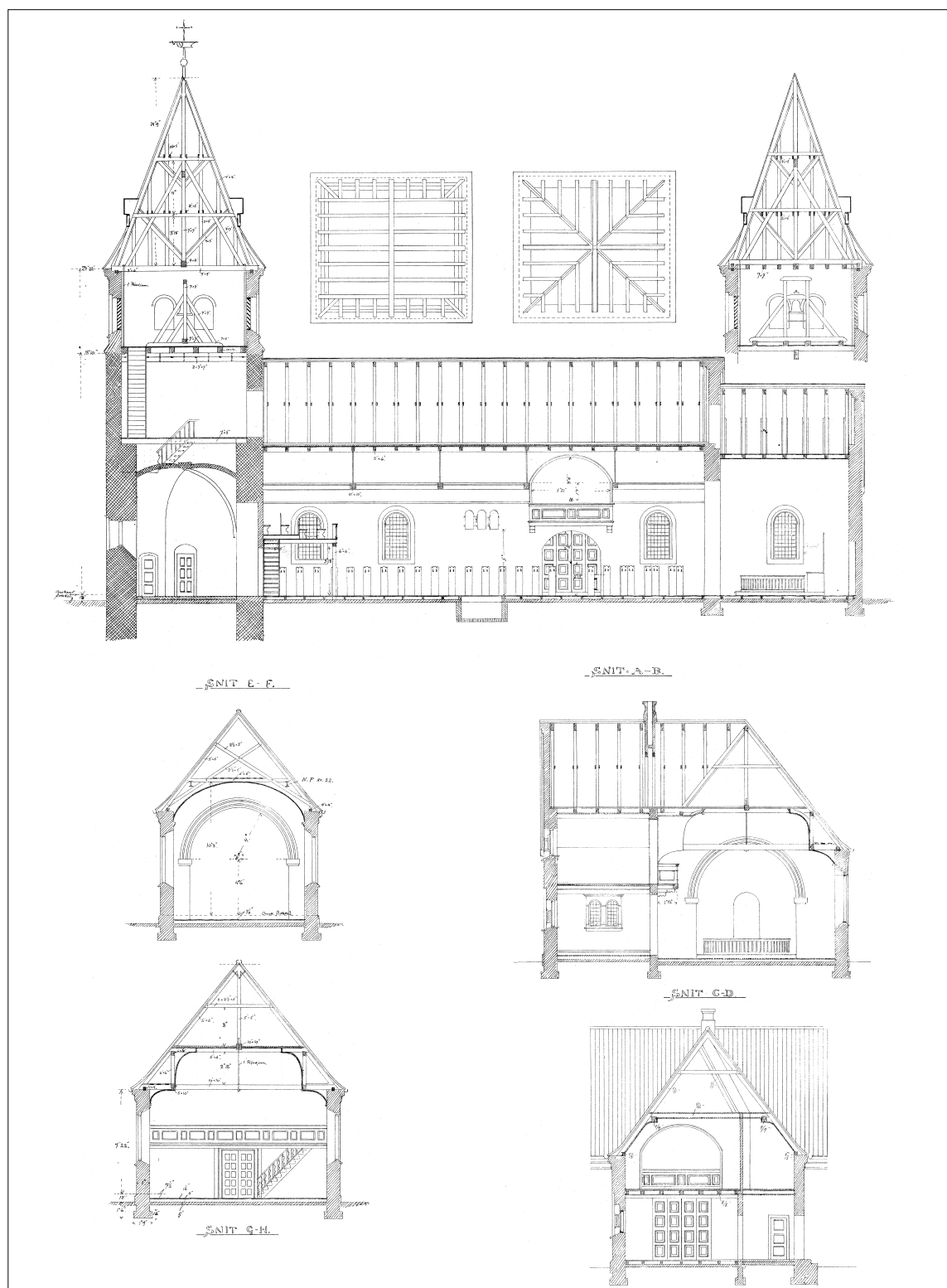

Fig. 7c. Længde- og tværsnit. 1:300. Ved K. Varming, 1909. Thyborøn-Harboøre Lokalarkiv. – Längs- und Querschnitte.

BYGNING

Kirken er opført 1909-10 på samme sted som den middelalderlige forgænger, hvis tårn indgik i den nye bygning. Umiddelbart inden nedrivningen af den gamle kirkes kor og skib, påbegyndt 5. juli 1909, undersøgte Chr. Axel Jensen fra Nationalmuseet såvel bygning som inventar (s. 1263, 1290). Grundstenen, hvis plads er markeret med tre kors på korets sydøstre hjørne (fig. 69, s. 1248), nedlagdes 13. august 1909, og 11. sept. 1910 kunne den nye kirke indvies.²³ Tegningerne skyldtes arkitekt K. Varming, København, og opførelsen var givet i entreprise til murermester J. P. Andersen, Struer, med en konstruktør Andersen, sammesteds, som konduktør. Endvidere medvirkede tømrer Jens Hansen Christensen, Aalestrup, snedker N. C. Kirk Nielsen og malermester Anders Melchiorson, begge Harboøre, samt glarmester Trillingsgaard, Lemvig.

Opførelsen af en ny og større kirke var virkeliggørelsen af et længe næret ønske i menigheden. Allerede ved kirkesynet 1769 noteredes, at kirken næppe var rummelig nok til menigheden,¹⁷ og 1791 mente sognepræsten, at der behøvedes flere stole, 'da kirken ellers er for liden til denne folkerige menighed'.¹⁸ Den almindelige utilfredshed med den gamle kirke kommer markant

til udtryk i Carl Moes erindringer: 'Den gamle, smalle, grimme og skrøbelige kirke med pulpitur på kryds og tværs og med en dør i begge ender, var hundekold og ligefrem frygtelig, når begge døre åbnedes, og det pib igennem den. I de tider kendte man ikke til varme i kirkerne. Til gengæld kunne der være kvælende om sommeren'.²⁴

1904 drøftedes fjernelse af pulpituret til fordel for en udvidelse af kirken, og et regnskab herfor blev fremlagt.¹⁵ I en betænkning af 5. nov. 1906 anbefalede kgl. bygningsinspektør Vilhelm Petersen imidlertid, at man i stedet for diverse udvidelser rev den middelalderlige kirke ned og opførte en ny bygning i stedet.²⁵

Et projekt til en ny kirke, opført nordøst for den gamle, er signeret af A. E. Andersen, Struer, og dateret juni 1907 (fig. 6a-d). Tegningerne viser en bygning, bestående af skib og et kor med polygonal apside, flankeret af præsteværelse og trappehus til fyrekælder. Skibet afsluttes i vest af et tårnparti med våbenhus, venteværelse og opgang til pulpitur og klokkestokværk. Kirken var tegnet i nyromansk stil og antagelig tænkt opført i røde teglsten med skifertækkede tagflader. Arkitekten var den samme 'Constructør Andersen', som blev konduktør på den opførte kirke.²⁶

Varmings projekt, som er dateret maj 1909 (fig. 7a-c), opførtes på den gamle kirkes plads og ud-

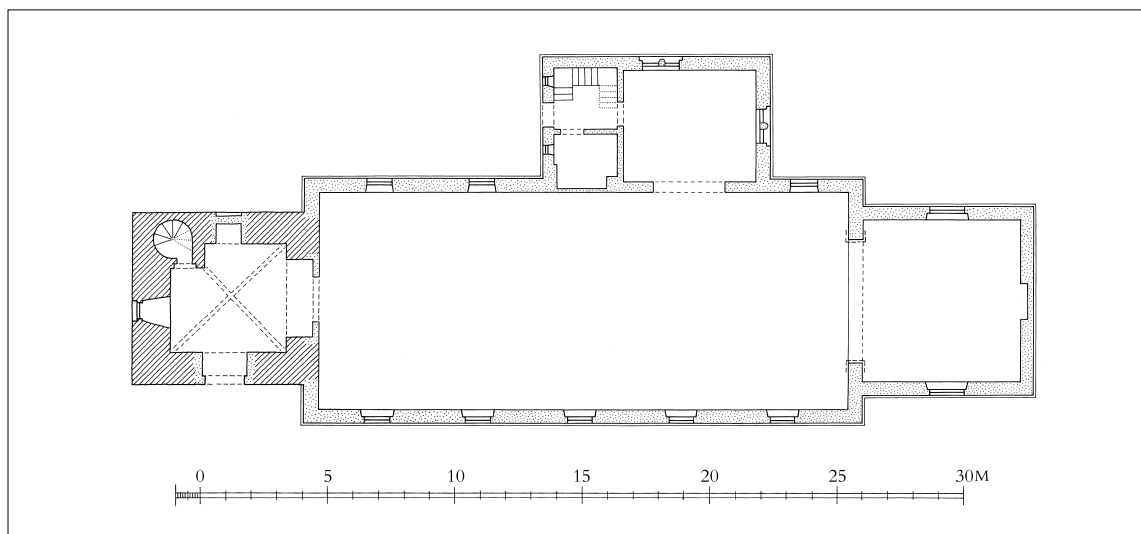

Fig. 8. Plan 1:300. Målt af Poul Hansen og Ib Lydholm 1974, suppleret af Hugo Johannsen og tegnet af Merete Rude 2010. – *Grundriss*.

Fig. 9. Kirken set fra nordøst. Foto o. 1910 i KglBibl. – Nordostansicht der Kirche.

nyttede så meget som muligt af det eksisterende tårn, som dog forhøjedes. Kirken består af kor og skib samt en udbygning mod nord bestemt til sakristi, fyrrum og trappe til et pulpitur. Sakristiet er ved kirkens restaurering 1959 inddraget som en korsarm med stolestader, ligesom pulpituets nordre halvdel er udskilt som øverum for korsangerne.

Materiale og teknik. Det udvendige murværk, som hæver sig over en skråkantet sokkel, er af grå betonsten, støbt på stedet af dansk cement, grus og 'singels' fra Harboøre Strand. Indvendige mure og skillevægge er opført af mursten fra den gamle kirke eller af nybrændte, flammede sten. Det var oprindeligt hensigten, at den nye kirke skulle hvidtes udvendig, men da man fandt, at betonstenene var så omhyggeligt forarbejdet og tog sig godt ud i det smukke murarbejde, nøjedes man med at hvidte forhøjelsen af det gamle i forvejen hvidkalkede tårn.

Ydre. Kor og skib belyses gennem store rundbuede vinduer, mens korsarmen har biforieåbninger mod øst og nord samt et triforium i nord til overetagen, alle underdelt af småsøjler af kridtsten (fig. 7b, 11). En udvendig dør i vest indrammes af en rundbuet åbning med *tympanon*, hvorpå læses i fordybede versaler: »Herren er nær«. Korgavlens cirkelvindue står nu blændet, og tagfladerne er hængte med røde tegl.

Indre. Altervæggen brydes af en rundbuet blænding, mens kor og skib forbindes af en bred, rund korbue med kragbånd og profileret stik. Ved inddragningen af sakristiet som korsarm er den oprindelige rundbuede arkade forstørret og fremtræder nu som en rektangulær åbning (jf. fig. 7c, 27 og 46). Pulpituets har derimod bevaret sin fladbuede form. Kirkens trælofter er for skibets vedkommende fremhævet med buede langsider, der forbinder væggene med det flade loft.

Fig. 10. Kirken set fra nordvest. Foto o. 1910 i KglBibl. – *Nordwestansicht der Kirche.*

Tårnets nedre del repræsenteres som nævnt af den middelalderlige tilbygning (s. 1265), som over en kraftig gesims af cementsten er forhøjet med et nyt klokkestokværk, hvis murflader er trukket ind i forhold til den nedre del. Der er rundbuede, parvis koblede glamhuller mod alle fire verdenshjørner, og det ombyggede tårn kronet af et stejlt, tegltækket pyramidespir over en profileret kronesims. Tårnets tidligere norddør er blændet og omdannet til en skabsniche, mens en ny firkantet indgangsdør til våbenhuset

er etableret i sydsiden. Den indfattes af granit og kronet af et rundbuet *tympanon*, hvori med fordybede versaler læses: »Herren kommer«. De oprindelige glamhuller mod vest er bibeholdt, men omdannet til vinduer, indsat i en blændmur.

Varmings nye kirke fremtræder i en enkel nyromansk stil med detaljer, som til dels er lån fra den hjemlige arkitektur (Tveje Merløse, Venge Klosterkirke).²⁷ Skibets flerpasformede loft er derimod inspireret af de norditalienske lofter fra 1300-tallet (f.eks. San Zeno og San Fermo

Maggiore, begge i Verona), som danske arkitekter kendte fra deres studierejser og gerne benyttede i deres eget kirkebyggeri, f.eks. Carl Brummers ombygning af valgmenighedskirken i Holstebro 1905-06 (s. 318).

Gulvene blev nylagt ved restaureringen 1959, da man fornyede bræddegulvene i stolestaderne, mens der i våbenhuset, midtergangen, skibets østende, sakristiets gang og i det ét trin hævede kor er lagt gule mursten i kvadratmønster over et underlag af Leca-plader. Sakristiets hævede fyrretræsgulv står afrenset for gamle fernislag, mens de nye gulve i stolene måtte ferniseres. – †*Gulve*. De oprindelige gulve i både kor og skib var lagt

af brædder over et betonunderlag, mens der i våbenhuset lå gule mursten.

Lys og varme. Kirken fik indlagt elektrisk lys i 1932. Ved restaureringen 1959 blev en †kalorifere fra 1929 afløst af et oliefyret varmluftsanlæg opstillet i det gamle fyrrum i sakristiet.

Farveholdning. Kirkens indre står med hvidkalkede vægge, mens skibets loft ved restaureringen 1959 blev malet i grå og blålige farver som led i kirkemaleren Ernst Triers nystaffering af inventaret.

Vindfløj. Tårnspiret krones af en vindfløj, udformet som en fisk, der både er et gammelt Kristussymbol og en hentydning til sognets hovederhverv.²⁸

Fig. 11. Korsarm set fra nordøst. Foto Hugo Johannsen 2010. – *Kreuzarm aus Nord-osten*.

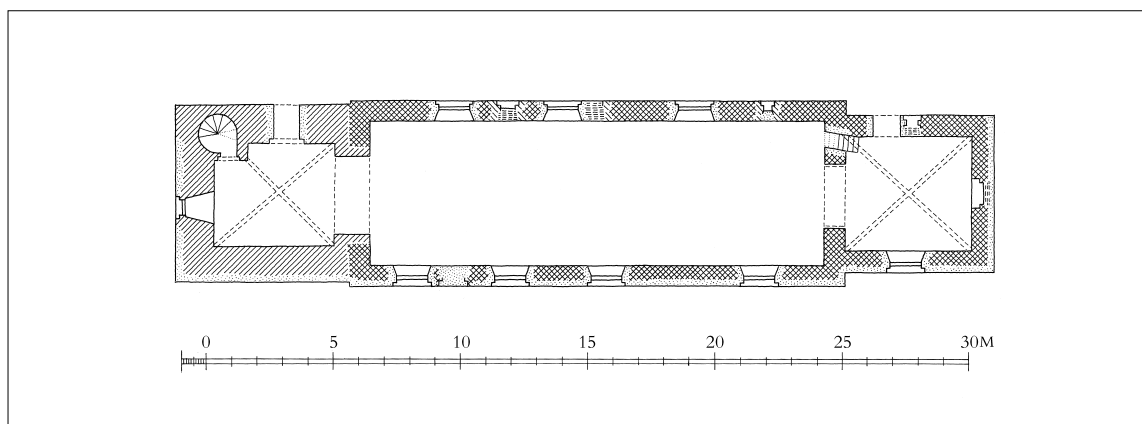

Fig. 12. Plan 1:300, målt af K. Varming 1908, jf. fig. 13, suppleret af Hugo Johannsen efter Chr. Axel Jensen 1909 og tegnet af Merete Rude 2011. – *Grundriss*.

DEN NEDREVNE $\dagger$ KIRKE

Kendskabet til den middelalderlige kirke, som på nær hovedparten af tårnet blev sløjfet 1909, skyldes i det væsentlige den indberetning (Jensen 1909), ledsaget af en serie fotografier samt en opmåling, som Chr. Axel Jensen fra Nationalmuseet udfærdigede umiddelbart inden nedrivningen.

Kirken bestod af kor og skib, antagelig opført i 1200-tallets anden halvdel. Senere i middelalderen, formentlig o. 1500, tilføjedes det nu delvis bevarede vesttårn, ligesom selve kirken blev forhøjet.

Den lange og smalle kirke målte fra korets til skibets gavl ca. 25,75 m, mens skibets udvendige bredde var ca. 7,45 m. Materialet var *rullesten* med en udvendig skal af overvejende gullige eller rødgule *mursten*, som også var benyttet til muråbningerne. På korets nordside sås, at murene hvilede på syldsten, og sammesteds var levn af en falsgesims bevaret under den senere forhøjelse. Heraf fremgik, at korets murhøjde har været meget beskeden, kun ca. 3,5 m. Tilsvarende synes gældende for skibet, hvis oprindelige gesims dog ikke var bevaret, men kun markeret i nord, hvor tårnets østmur hvilede på skibets murkrone. På sydsiden savnes tilsvarende markering; men til gengæld har tårnets østmur respekteret en fremspringende murklods med sparrenkop-gesims (jf. fig. 22), som kan være levn af en fodtinde på gavlkammen. Den ældste kirkes lave højde be-

kræftedes desuden yderligere af skibets vestgavl, som sås tydeligt under nedrivningen (jf. fig. 23).

Ved undersøgelsen påvistes spor af muråbninger, som dog ikke alle synes at stamme fra opførelsestiden. Oprindelige var skibets *døre*, af hvilke den søndre havde bevaret sin udvendige fals og rundbuede stik (jf. fig. 22), mens sidstnævnte i nord var borttaget ved indsættelsen af et eftermiddelalderligt vindue. Tilsvarende havde koret i nord et rundbuet, falset *vindue* (jf. fig. 20, 72), hvis ydre åbning målttes til ca. 100×64 cm med en lysningsbredde på ca. 36 cm. En ligeledes falset vinduesblænding i altervæggen adskilte sig ved buens form (kurvehanksbuet) og sin større bredde på ca. 116 cm.²⁹ På det foreliggende grundlag er det vanskeligt at afgøre, om dette vindue også var oprindeligt eller ændret ved en senere fornyelse i lighed med en række andre vindueslevn (se nedenfor).

Korbuen med rundbuet helstensstik og fremspringende teglskifte som kragbånd tilhørte antagelig også det oprindelige anlæg.

Skibets oprindelige *taggavle* af rullesten var bevaret, mens korets stammede fra en eftermiddelalderlig reparation.

Datering. Den lavstammede, langstrakte kirke synes med sine detaljer at skulle henføres til 1200-tallets anden halvdel, og det er svært at forene Chr. Axel Jensens iagttagelser med hans vurdering af den forhøjede kirke inklusive tårnet som et samlet anlæg fra tiden o. 1500 – en

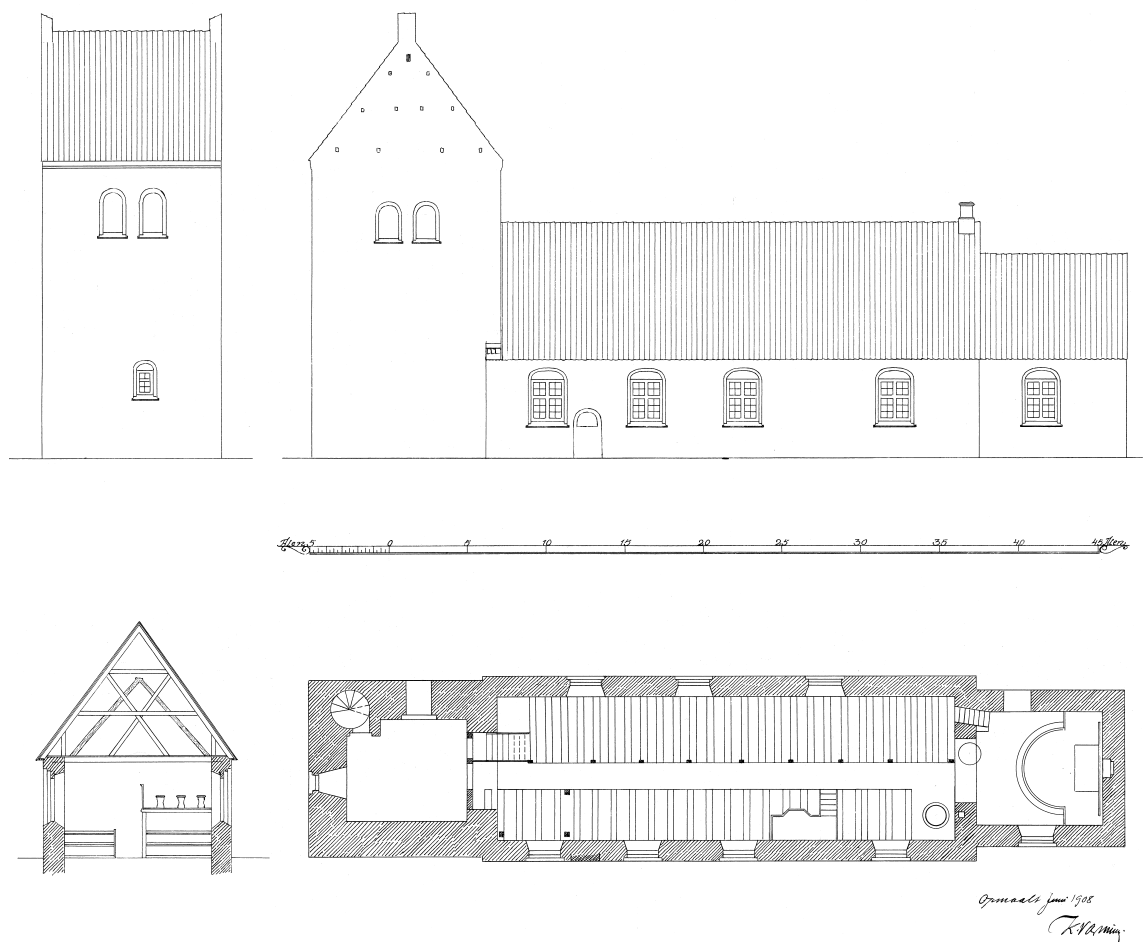

Fig. 13. Plan, facader og snit. 1:300. Målt af K. Varming 1908. – *Grundriss, Fassaden und Schnitt.*

opfattelse, som senere er gentaget i håndbogslitteraturen (*Trap*). Bortset fra de usædvanlige proportioner adskiller grundplanen sig ikke fra den romanske landsbykirkes, og det bevarede nordvindue i koret, hvor de smigede vanger er afløst af fals, kendes fra senromanske kirker, eksempelvis Kolby på Samsø.³⁰ De lave mure er derimod et træk, som bl.a. har flere paralleller på egnen, jf. Lemvig og Gudum.³¹ Også den lave rejsning på skibets ældste tag, hvis vestre gavlspær havde efterladt aftryk på gavlen (jf. fig. 13, 23), harmonerer med den romanske tradition.

Ændringer og tilføjelser. Ved undersøgelsen 1909 påvistes på skibets nordside yderligere *vinduesspor*, som antoges at være oprindelige. Disse vinduer, som ikke nødvendigvis var samtidige, stammer

dog snarest fra moderniseringer gennemført i tiden mellem kirkens opførelse og dens forhøjelse o. 1500. Således sås øst for den oprindelige dør to blændede, fladbuede vinduer, af hvilke det østre var halvt borttaget af et stort, eftermiddelalderligt vindue. Fordelingen antyder, at der øst herfor har været endnu et, som er helt slugt af en nyere lysåbning. Det bedst bevarede af disse meget lave vinduer målte 80×82 cm i murflugten. Endelig påvistes østligst i nordmuren et meget usædvanligt vindue (fig. 21) med trinvis, aftrappet afdækning og særdeles stejl underkarm i det ydre, hvor åbningen målte 97×47 cm. Lysningen var sekundært lukket af et fladbuet *★vindue*, 58×33 cm med blyndfattet glas og vindjern (NM inv.nr. D 7114). Motiveringen for denne afvigende udformning er uvis.

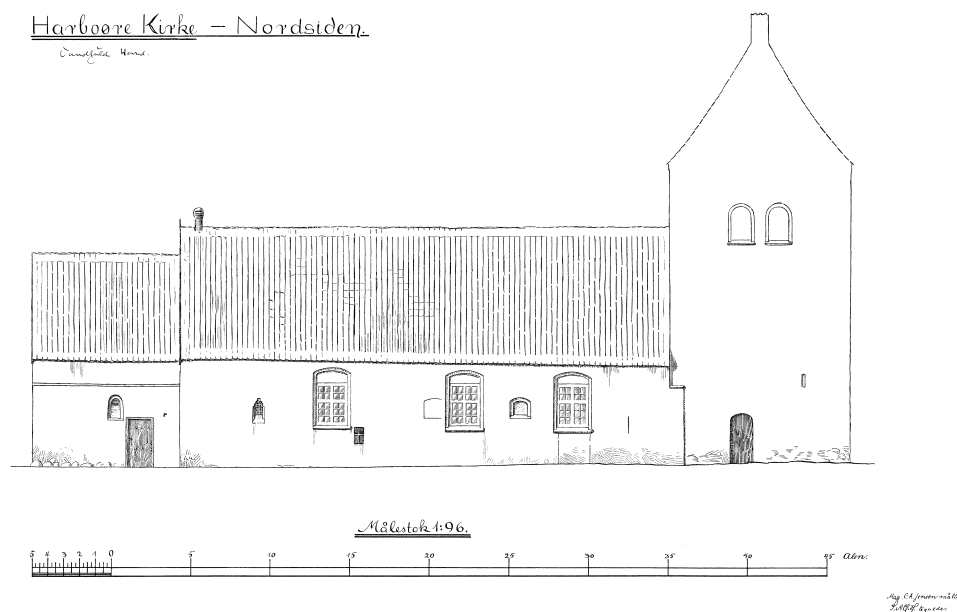

Fig. 14. Nordfacade 1:300, målt af Chr. Axel Jensen 1909 og tegnet af S.A. Claudt-Hansen. – Nordfassade.

Ombygning o. 1500. Ombygningen af den senromanske kirke indledtes med opførelsen af det endnu delvis bevarede *tårn*, hvis østside udgår fra kirkens vestgavl. Den omstændighed, at tårnet i første omgang respekterede den lave kirke, forklarer, at sporet efter dettes tag er bevaret (jf. fig. 23). Tilbygningen hviler på en markstenssyld og er opført af røde og gullige mursten, suppleret med rullesten, der dominerer de indvendige vægge. Tårnrummet, der i eftermiddelalderlig tid omdannedes til våbenhus, dækkes af et samtidigt hvælv og forbindes med skibet af en spidsbuet arkade. Et rundbuet, udvendig falsat vestvindue belyser rummet, hvorfra der er opgang til de øvre stokværk gennem et trappehus i nordvesthjørnet. Den falsede, fladbuede underdør giver adgang til en spindel (nu med cementerede trin), som belyses af en smal sprække i nord. Trappehuset udmunder nu i mellemstokværket, men synes oprindeligt at have været højere og tillige givet adgang til klokkestokværket, således som det endnu ses i de beslægtede trappehuse i Lemvig (s. 348) og Ferring kirker (Vandfuld Herred). I mellemstokværket, hvis markstensvægge nu dækkes af hvidtekalk, anes på de tre frie sider en åbning (blændet med normalsten) med vandret afdækning.³²

I klokkestokværket, hvis vægge til dels er af mursten, ses de blændede, dobbelte glamhuller mod øst, nord og vest. Det østre par havde oprindeligt samme højde som de øvrige, men var opmuret i bunden efter forhøjelsen af skibet og dets tag (jf. fig. 23). Ved ombygningen 1909–10 blev der i vestsidens glamhuller indsat små trævinduer i en blændmur. Glamhullerne var spidsbuede og udvendig falsede, men afdækningen i vest og syd var sekundært ændret til rundbuer i forbindelse med skalmuringen af de pågældende sider. Det nordre af vestsidens glamhuller var desuden udvidet i bredden af hensyn til klokkenes ophængning (jf. fig. 16).

Da kirken blev nedrevet 1909, stod tårnet med nord-sydvendte taggavle, som var glatte og kun smykket af kammenes toptinde. Det er muligt, at taggavlenes simple udformning er resultat af en senere reparation, og at de oprindeligt har været prydet af blændinger i lighed med de beslægtede tårne i Lemvig og Ferring.

Kirkens forhøjelse, som med udgangspunkt i korhvælvets kalkmalerier må henføres til tiden o. 1500, er ikke nødvendigvis gennemført i umiddelbar forlængelse af tårnbyggeriet, jf. opmuringen af østsidens glamhuller. Forhøjelsen af

Fig. 15. Ydre set fra sydøst. Foto Chr. Axel Jensen 1909. – Südostansicht des Äußeren.

korets flankemure over den delvis bevarede falsgesims androg ca. 1 m, mens skibets må skønnes at have været tilsvarende. I det forhøjede kor indbyggedes et *hvalv*, hvis kapper hvilede på forlæg.

Eftermiddelalderlige ændringer og vedligeholdelse. De bevarede kirkeregnskaber fra årene 1584 til 1653 giver en række oplysninger om løbende istandsættelser og ændringer, mens oplysningerne for de efterfølgende halvandet hundrede år er få og meget summariske. De ændringer, som iagttoges forud for nedrivningen, kan derfor ikke altid tidsfæstes med sikkerhed.

Det fremgår, at kirken underkastedes hovedreparationer i årene omkring 1800. *Hovedreparationen 1790* indebar i alt væsentligt en udskiftning af tagbeklædningen over kor og skib, hvor det eksisterende blytag erstattedes med tegl, svarende til tårnets.¹⁸ Ved synsforretningen 1795 kunne

bygningen derfor erklæres 'i skikkelig og forsvarlig stand' både ind- og udvendig.²⁰

En ny *hovedreparation 1803* afspejles i synet samme år, da det bl.a. summarisk noteredes, at 'loftet samt pulpiturer var nyt og godt, gulvet jævnt og belagt med mursten, mure og vægge, såvel ud- som indvendigt i fuldkommen stand, tømmerværket til dels nyt, vinduerne nye og gode samt porte og døre ligeledes'.²⁰ Ifølge kirkens regnskabsbog havde man til reparationen købt 5000 mursten hos godsejer Tang på Nørre Vosborg.¹⁹ De involverede håndværkere var Gregers Murermester, Holstebro, og Jacob Tømmermand, mens vinduerne udførtes af Søren Prang. Endelig fik murermester Jens Larsen, Lemvig, betaling for tagsten. Selvom oplysningerne ikke er klart definerede, er det fristende at henføre kirkens store fladbuede, faldede vinduesindfatninger og de afsprossede trævinduer til denne istandsættelse. Det

er ligeledes muligt, at murene i vidt omfang er blevet skalmuret ved samme lejlighed.

Ved besigtigelserne forud for kirkens nedrivning (*Uldall 1892, Jensen 1909*) bemærkedes, at korets taggavl var helt ommuret af mursten i normalformat, mens korets østside og hele kirkens sydside var skalmuret med samme materiale lagt i krydsskifte. Også store dele af tårnets syd- og vestside står fortsat med nyere skalmure. Selvom dele af disse skalmuringer muligvis stammede fra hovedreparationen 1803, er de naturligvis gentaget ved mange lejligheder, både tidligere og senere. Således fortingede man 1621 med tre murere, der var på kost i 35 dage, om at mure på kirkens søndre og nordre side.¹⁶ 1600 indsatte en murer 600 mursten i tårnet, 1631 indkøbtes 800 mursten i Lemvig, som en murer og hans to hjælpere indsatte i tårnets søndre side, og 1635 var turen kommet til tårnets vestre side. Endelig reparerede

Jens Murermester i Resen kirkens østre ende, korets sydside og tårnets øst- og vestside.

Gulve. 1621 blev det befalet kirkeværgerne at lægge gulv af havsten under mands- og kvindestolene, da 'sognefolkene godvilligt havde foræret kirken en sum penge'.¹⁶ To år senere afregnedes med stenspikkeren for kampestensgulvet. Korgulvet blev 1633 hævet og nylagt af en murermester. 1803 var gulvet i kirkens gang belagt med mursten, bortset fra våbenhuset (tårnrummet), som 1810 manglede gulv.²⁰ 1843 ønskedes stolestadernes kampestensgulve afløst af brædde- eller murstensgulve, mens gulvet i våbenhuset skulle brolægges. 1855 blev murstensgulvet i kirkens gang afløst af brædegulv som i stolene, mens våbenhuset nu skulle have et gulv af velbrændte mursten.

Døre. Omdannelsen af tårnrummet til våbenhus indebar etablering af en udvendig, kurve-

Fig. 16. Ydre set fra sydvest. Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Äußeres gegen Südwesten.*

Fig. 17. Koret og skibet set fra nord. Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Nordansicht von Chor und Schiff.*

Fig. 18. Ydre set fra nordøst. Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Nordostansicht des Äußeren.*

hanksbuet dør i nordmuren, som fungerede indtil opførelsen af den nye kirke, da den blændedes, og den indvendige niche indrettedes til skab. Etableringen af denne dør omtales ikke i kilderne, men det kan være sket allerede i 1600-tallet som følge af pulpiturernes tilkomst, hvorved brugen af de hidtidige døre vanskeliggjordes. Opgangen til pulpiturene har også givet anledning til en blanding af tårnarkaden med to døre, en til kirkens midtergang og en til en pulpiturtrappe. Kønsoptdelingen af pulpiturstolene motiverede yderligere en opgang fra koret til det såkaldte 'nye fruentimmerloft' via et trappeløb i triumfmuren, nord for korbuen (jf. fig. 13). Adgangen hertil kunne ske gennem en *præstedør* i korets nordvæg (jf. fig. 20, 72), tilsyneladende indsat 1844.³³

Vinduer. Det er uvist, hvor længe de middelalderlige vinduer var i funktion; men i lighed med dørene (jf. ovf.) kan opstillingen af pulpiturene også her have medført ændringer. Således viste

undersøgelsen 1909, at man ved tilmuringen af syddøren havde omdannet den øvre, rundbuede del til et lille vindue, som kan have givet lys til stolene under pulpituret. Opsætningen af prædikestolen ved skibets sydside kan også have medført ændringer og betinget den uregelmæssige fordeling af vinduerne her. Et nyt vindue ved prædikestolen nævnes således 1649, da en glarmester fra Lemvig indsatte glas i otte små vinduer i korets sydvindue.¹⁶ Der må være tale om blyindfattede ruder svarende til den vinduesrude, som skånedes ved nedrivningen 1909 (jf. fig. 21 og s. 1264). Ved skalmuring af tårnets sydside 1631 fik muremesteren desuden betaling for indmuring af tre vinduer, hvorefter glarmesteren leverede glas hertil. Det er dog uvist, om der er tale om tre nye vinduesåbninger eller udskiftning af vinduesglas i forhåndenværende vinduer. Indmuringen o. 1800 af store fladbuede vinduer indebar tillige udskiftning af de gamle, blyindfattede ruder til fordel

Fig. 19. Ydre set fra nordvest. Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Nordwestansicht des Äußeren.*

Fig. 20-21. 20. Vindue (s. 1263) og præstedør (s. 1269) i korets nordside. 21. Vindue, østligst i skibets nordside (s. 1264). Foto Chr. Axel Jensen 1909. – 20. *Fenster und Pfarrtür in der Nordseite des Chores*. 21. *Fenster, ganz östlich in der Nordseite des Schiffes*.

for oplukkelige trævinduer – en disposition, som kendetegner hovedparten af landsbykirkerne, hvor man ønskede mere lys og luft. Behovet for ventilation i den tætpakkede kirke (jf. Carl Moes ytringer s. 1259) kan desuden have motiveret de lavtsiddende åbninger, som endnu 1909 sås på korets sydvæg og skibets nordside (jf. fig. 15, 14).

Tagværker. Indtil nedrivningen havde kirken tilsyneladende bevaret de senmiddelalderlige egetagværker, der begge havde lodrette spærstivere og hanebånd – et sæt i koret og dobbelt i skibet, hvis tømmer var nummereret på en usædvanlig måde (fig. 71). Ved en eftermiddelalderlig reparation var skibets tagværk forstærket med krydsbånd (jf. fig. 13).

Fig. 22. Detalje af skibets sydvestre hjørne med oprindelig dør (s. 1263) og eftermiddelalderligt vindue (s. 1270). Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Detail der südwestlichen Ecke des Schiffes mit ursprünglicher Tür und nachmittelalterlichem Fenster*.

Tagbeklædning. Tårnet kan være 'født' med tegltag, mens selve kirken stod med blyklædte tage indtil hovedreparationen 1791 (jf. ovf.). Tårn- tagets vestre side blev 1635-36 repareret af en murermester og hans hjælper med 672 tagsten indkøbt i Lemvig.¹⁶ 1639 omstøbte og omlagde Hans Blytækker og to medarbejdere taget på kirkens søndre side. 1647 udførte blytækkeren tilsvarende reparation af 20 skippund bly på nordsiden. Den økonomiske fordel ved at udskifte bly med tegl var dog ikke ganske uproblematisk. Herom vidner udgiften 1807 til rørtag på de steder, hvor tagstenene var afrevne i stormende vejr.¹⁹

Opvarmning. I 1817 betales for leje af en kakkelovn;¹⁹ men først efter 1897 installeredes en permanent ovn i skibets sydøstre hjørne (jf. fig. 13, 50).¹⁵

†KALKMALERIER

Som anført i Chr. Axel Jensens indberetning 1909 (jf. også fig. 24-25, 50, 53-54, 72) fandtes kalkmalerier fra både senmiddelalderen og nyere tid.

1) (Fig. 24, 54, 72), o. 1500. En række dekorative udmalinger i rødt og sort sås på korets hvælv samt over korbuens østside og over søndre og nordre skjoldbue. Korhvælvet havde en seksoddet stjerne i ribbeskæringen og sparremønstrede hvælvribber, indrammet af prikker. Særlig bemærkelsesværdige var de hjerteformede eller 'kræmmerhuslignende' ornamenten, anvendt som topdekoration i korhvælvet, et motiv, der med forskellige variationer genfindes i en række af egnens kirker (Nørlem, s. 609; Tørring, s. 680; Hygum s. 1382, Ferring og Dybe).

Fig. 23. Den nye kirke under opførelse 1909-10, set mod det senmiddelalderlige tårns østside med spor efter skibets oprindelige og senmiddelalderlige tage (s. 1264, 1265). Foto i Thyborøn-Harboøre Lokalkarkiv. – *Die neue Kirche im Bau 1909-10, gegen die Ostseite des spätmittelalterlichen Turms mit Spuren der ursprünglichen und spätmittelalterlichen Dächer des Schiffes.*

Fig. 24. Kalkmalerier o. 1500 på korhvælvet (s. 1271). Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Kalkmalereien auf Chorgewölbe um 1500.*

De indbyrdes lighedspunkter, om end ikke nøje identitet, mellem eksemplerne har ført til formodningen om tilstedeværelsen af et lokalt fællesskab, den såkaldte 'Lemviggruppe', hvis repræsentanter dog ikke nødvendigvis har tilhørt samme værksted.³⁴ Ud over de nævnte fandtes på vægfladerne dekorationer med bånd, hvorfra udgik stilke med hjerteblade (jf. fig. 72). På nordmuren var et indvielseskors.

2) Eftermiddelalderlige dekorationer påvistes dels på korets østmur bag altertavlen, udformet som en tæppelignende udsmykning i blå og gult, dels på triumfvæggens vestside over korbuen. Sidstnævnte (fig. 25, 50, 53) viste en udsmykning, antagelig fra o. 1750, med rocaillelignende kartoucher, bladværk med tulipanlignende blomster og vindrueklaser.

Fig. 25. Eftermiddelalderlige †kalkmalerier, o. 1750, over korbuen (s. 1272). Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Nachmittelalterliche †Kalkmalereien um 1750.*

Fig. 26. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Inneses gegen Westen.*

INVENTAR

Oversigt. De vigtigste inventargenstande fra den 1909 nedrevne kirke, herunder altertavle, altersølv, døbefont, korbuekrucifiks, prædikestol og klokke, blev 1910 overført til den nye bygning og beskrives nedenfor. Den ÷kirkes indretning og inventar er omtalt s. 1290. Til den nye kirke anskaffedes flere genstande, herunder alterbord, altermaleri og -skranke, stolestader og pulpitter samt orgel. Endvidere suppleredes bl.a. altersølvet og dåbsudstyret.

Større istandsættelser og inventaranskaffelser knytter sig ikke mindst til kirkens jubilæer, senest 100-året

for indvielsen 1910.³⁵ 1959 fik kirken nyt altersølv, et antal ringkroner og pengebøsser, mens inventaret nymaledes af Ernst Trier fra Vallekilde, og fonten flyttedes til skibets østende. 1985 opsattes et nyt orgel, der efter en midlertidig placering 1968 på pulpituret over korsarmen anbragtes på det oprindelige orgelpulpitur i vest. Samtidig blev bl.a. stolestaderne nymalet og renoveret.¹⁵ Senest, 2010, er alterskranken stafferet, korets belysning forbedret og inventarbeholdningen suppleret med et par gulvstager med tilhørende opsatser til blomster.

Farvesætning. 1959 blev inventar malet i lysere toner,³⁶ hvilket 1985 og atter 2010 er nyopfrisket.

Alterbordet, 1910, består af enkel rammekonstruktion med panelværk af fyrretræ; 225×79 cm, 113 cm højt, opsat 110 cm fra østvæggen. Under alterbordet er placeret tre tidligere kirkegårdsmonumenter for tre småbørn (jf. mindetavle nr. 1 og gravminder nr. 1-2). *Alterbordsomhæng*, 1977,¹⁵ af gulbrunt fløjlsvelour; nyere hvid lærredsdug med broderet alterbryn, hvori mønster af kors og kalk med oblat (jf. s. 1195). Ældre *†alterklæde*, 1910, af rødt fløjls med guldtrusser og guldkors, skænket 1905 af Ynglingeforeningen i Harboøre. En *†alterdug* (jf. fig. 48) havde udsmykning af store klokker og kors. Den var udført i fransk og engelsk syning og skænket 1905 af »hellige Kvinder paa Harboøre«.¹⁵

Altertavle (fig. 28), 1606, formentlig et værk af Kristen Spend, Lemvig, med malerier i stor- og topstykke, signeret af Axel Hou 1910. De ældre (†)altermalerier, udført 1845 af J. B. Gjørup, Lemvig, er opsat på korsarmens nordvæg.

Altertavlen er arkitektonisk opbygget med tredelt storstykke med sidevinger på højt postament, kronet af et topstykke, ligeledes med sidevinger og topgavl. De enkelte felter indrammes af søjler med prydbælter, hvori beslagværksornamentik, mens kapitælerne har æggestav over en glat hals med skaftring. Postamentet har glatte, profilindrammede fremspring, mens de tilsvarende led i stor- og topstykkets friser er smykket med kerubhoveder. Sidevingerne og topgavlen har flade rulleværkskartoucher med et broget udvalg af dekorative motiver fra mesterens vanlige repertoire, bl.a. medaljoner, frugtphæng og volutter. Nichespir med spidser eller løgprydelser står yderst på stor- og topgesimsen samt kroner topgavlen.

Altermalerier. Stor- og topstykkets felter har malerier i olie på lærred, signeret forneden th. i storstykket: »Axel Hou.1910«. Stor- og sidefelterne, der måler henholdsvis 102×94 cm og 102×60,5 cm, viser *Jesus, der velsigner de små børn*, jf. Mark.

Fig. 27. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Innernes gegen Osten*.

Fig. 28. Altertavle, 1606, med malerier af Axel Hou, 1910 (s. 1274). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Altartafel, 1606, mit Gemälde von Axel Hou, 1910.*

10,16, som angivet under storfeltet. Jesus, der er iklædt rødlig kappe over lysebrun kjortel og har gulbrunt hår samt skæg, favner skærmende en flok børn, der alle er iklædt samtidsdragter og antagelig portrætterer medlemmer af menigheden ligesom de øvrige personer i storstykket. Bag Jesus står to kvinder, begge med spædbørn, mens sidefelterne viser både mænd, kvinder og børn, alle vendt mod den centrale frelserskikkelse. En lille pige yderst tv. med det gyldne hår flettet i rosenkrans om hovedet holder en buket med røde primulaer. Gruppen er vist foran en lys- og mellemblå baggrund, der hentyder til himlen og

havet. Maleren har udført beslægtede versioner af samme motiv til Bangsbo Strand Kirke (Horns Herred, Hjørring Amt, 1903) og Skt. Simeons Kirke, København (1913). Også her er gengivelsen af personer og baggrund tilpasset den særlige lokale sammenhæng.³⁷ I Harboøre knytter emnevalget sig utvivlsomt til alteret og korets placering på den kirkegård, hvor fire småbørn lå begravet (jf. mindetavle nr. 2 og gravminder nr. 1-2). Topfeltets maleri, 56×86 cm, gengiver et englekor, der ledsager den himmelske lovsang med violin- og guitarspil. Postamentfelterne har *indskrifter* i grå versaler på lys rødlig bund, hen-

Fig. 29. (†)Sidefelter fra altertavle, 1606, med apostlene Jacob og Simon, udført 1845 af J. B. Gjørup, Lemvig (s. 1276). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – (†)Seitenfelder von Altarbild, 1606, mit den Aposteln Jacob und Simon, 1845 von J. B. Gjørup, Lemvig.

holdsvis fra Ap.g. 3,25, Mark. 10,16 og Mark. 11,9 (Matt. 21,9), læst fra venstre mod højre.

(†)Altermalerier (fig. 29–30), udført 1845,³⁸ af J. B. Gjørup, Lemvig, omfatter storstykkets midt- og sidefelter; olie på træ, hhv. 71×87,5 cm og 98×53,5 cm, idet storfeltet er beskåret foroven, jf. fig. 48. I overensstemmelse med malerens velkendte motivvalg (jf. s. 1349 og 1388) viser sidstnævnte *Nadveren* efter Leonardo da Vincis forlæg, mens sidefelterne gengiver monokrome figurer i brunt på grålig baggrund af apostlene Jacob (tv.) og Simon (th.), begge kopieret efter Thorvaldsens figurer i København Vor Frue Kirke.

Apostlenes navne er angivet med gul skriveskrift på de tilhørende sokler. Det tilsvarende †topfelt gengav *Kristi Døb* (jf. fig. 48 og 22, s. 1389) indsat i et landskabsprospekt og vist »med så små figurer som muligt« (Jensen 1909).

†Altermalerier, enten altertavlens oprindelige eller yngre, dateret 1703 (jf. nedenfor), er omtalt 1769 og karakteriseret som 'slette'; storfeltet viste *Nadveren*, mens topfeltet illustrerede *Kristi Opstandelse*. Sidefelterne (eller alene postamentfelterne) havde indskrifter med forgylt bogstaver, der gengav nadverordene. Endvidere sås, vel i postamentet, årstallet 1703 og kirkejerens adelige

Fig. 30. (†)Storfeltsmaleri fra altertavle, 1606, med Den hellige Nadver, udført 1845 af J. B. Gjørup, Lemvig (s. 1276). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – (†)Altargemälde, 1606, mit dem Heiligen Abendmahl, 1845 von J. B. Gjørup, Lemvig.

våben, formentlig Gregers Daa og Jeanne Marie Rüsensteens, svarende til altertavlerne i Lomborg og Rom, s. 744, 792.¹⁷

Den nuværende altertavle fremstår i en skikkelse præget af Ernst Triers restaurering 1959, idet stafferingen i harmoni med altermalerierne er holdt i lyse farvetoner med lysegrå, turkise, bleg- og teglstensrøde, blå og okkergule nuancer foruden hvidt. På tavlens bagside er fæstnet mindetavle nr. 2.

Tavlens tilblivelse 1606 er omtalt med flere enkeltheder i kirkens ældste regnskaber. Træet blev hentet i Lemvig og Fjaltring, mens to snedkere, hvis redskaber siden fragtedes til Bøvling, var i aktion i seks uger og tre dage. Den ene af disse var antagelig Kristen Spend, hvis arbejder er hyppigt forekommende i både Skodborg og Vandfuld

herreder (jf. bl.a. s. 652, 658, 688, 715, 797, 839, 899, 1001 og 1398). Malerarbejdet udførtes af Morten Maler og hans medhjælper i fem uger; den førstnævnte fragtedes, vel efter endt arbejde, til Holstebro.¹⁶ 1703 blev tavlen opmalet, hvilket markeredes med årstal samt kirkeejerens og hans hustrus våbenskjolde, som nævnt ovenfor Gregers Daa og Jeanne Marie Rüsensteen.¹⁷ En ny-opmaling gennemførtes 1844–45, sandsynligvis af Lemvigmaleren J. B. Gjørup, der bl.a. erstattede de ældre altermalerier med sine egne.³³ Tavlen nystafferedes og forgyltdes 1875,³⁹ vel med den egetræsmaling og guldbronzering, der konstateredes 1909, idet *†indskrifter* i skriveskrift, gult på sort, var anført på fodstykket; herunder og på kronfrisen anedes dog ældre indskrifter i fraktur, ligesom der påvistes to lag ældre stafferinger un-

Fig. 31. Alterkalk nr. 1, sammensat af fod og skaft fra o. 1600 samt bæger fra 1910 (s. 1278). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Altarkelch Nr. 1, bestehend aus Fuß und Schaft um 1600 sowie Becher von 1910.*

der egetræsmalingen. Ved opstillingen i den nye kirke 1910 fornyedes altermalerierne, mens rammeværket stafferedes i blå og rødt. 1959 lysnedes stafferingen af Ernst Trier, Vallekilde.⁴⁰ 1994 blev både de nuværende og de ældre altermalerier istandsat.⁴¹

Altersølvet. Kirken har to sæt med kalk og tilhørende disk. Heraf hidrører kalk nr. 1 (dog med nyere bæger) fra den gamle kirke, mens det andet sæt, der er af sølvplet, nyanskaffedes 1910 sammen med oblatæske og alterkande (se ndf.).

1) *Alterkalk* (fig. 31), sammensat af ældre fod og skaft fra o. 1600 samt glat bæger fra 1910, 18,5 cm høj. Sekstunget fod, der er drevet stejlt op

mod en knop med rudebosser med graverede versaler: »IHESVS«. På fodens ene led er et støbt krucifiks, 3 cm højt, mens der på et andet er sekundært graveret årstal og initialer i versaler for giverparret: »M. I. HYOM/ K.S.D. BIE/ 1675«, dvs. for sognepræst Mads Jensen Hygum (†1677) og K(irsten) Sørensdatter Bhie.⁴² På fodens vandrette standkant er sammenskrevne initialer: »PP (eller D)S« (fig. 73), vel mestermærke for guldsmeden, der dog ikke er identificeret.⁴³ Tilhørende *disk* (jf. fig. 32), skænket 1959 af anonym giver sammen med alterkande nr. 2; 17 cm i tværmål. Under fanen mesterstempel for Bent Exner og lødighedsmærke for sterling sølv. †*Disk*. Nævnt sammen med kalken 1766¹⁷ og endnu registreret 1910.¹⁵

2) *Alterkalk*, 1910, af sølvplet, anskaffet fra Dansk Paramenthandel. 23 cm høj, udformet som kalk nr. 1, dog med gennembrudt stjernemønster på lodret standkant og ovale bosser uden indskrift på knoppen. Tilhørende *disk*, 15,5 cm, med graveret cirkelkors på fanen. Under bund er mærker for Cohrs Sølvvarefabrik, Fredericia, for Landsforeningen for Dansk Arbejde samt mærke for sølvplet.

Oblatæsker. 1) Af metalblik, 10,5 cm i tværmål, 7,5 cm høj. På låget er med versaler anført: »Den danske Diakonissestiftelse, København 500 kirkebrød«. Æsken er muligvis identisk med den sortlakerede blikæske, der anskaffedes 1862³³ og 1883 oplakeredes samt forsynedes med et opstående, forgyldt †kors¹⁵ 2) 1906,³³ af porcelæn. 14 cm i tværmål, 6,5 cm høj. Sort med guldkant og -kors. Under bund mærke for Bing & Grøndahl. 3) (Jf. fig. 32), af sølvplet, 9,5 cm i tværmål, 5,5 cm høj. På låget kløverbladskors; under bunden indpræget med trambulérjern: »H«. Antagelig identisk med oblatæske, anskaffet 1910 (jf. ovf.). 4) Af sølv, udført af Bent Exner, formentlig 1959 svarende til disk nr. 2 og alterkande nr. 2. Under både æskens og lågets bund er identiske stempler for Exner og sterling sølv.

Alterkander. 1) 1910, af porcelæn, 31,5 cm høj; sort med guldkors og -kanter. Mærke under bunden for Den Kongelige Porcelænsfabrik. 2) (Jf. fig. 32), 1959, af sølv, 20 cm høj; af form som keglestub, beslægtet med alterkanden i Humlum Kirke

(s. 1201). Ved lågets hængsel stempler for Bent Exner og sterlingsølv.¹⁵ †*Alterkander*. Inventaret 1910 nævner ud over nr. 1 henholdsvis en ældre vinkande af porcelæn, omtalt allerede 1845³³ og 1862, samt en kande af sølvplet, anskaffet 1910.¹⁵

Sygesæt. 1) Muligvis identisk med sæt anskaffet 1875 til brug både her og i Engbjerg Kirke, af sølv.¹⁵ Omfattende kalk, 10,5 cm høj; under bund er indpræget: »WMFM/ I/ O«; disk, 6,2 cm i tværmål, oblatæske 5,7 cm i tværmål og 2,4 cm høj samt glasflaske med skruelåg af sølv, 7 cm høj. 2) Nyere, af tin, omfattende kalk, 10,8 cm høj, disk, 6,2 cm i tværmål, oblatæske, 2,5 cm høj, 5,7 cm i tværmål og glasflaske, 14,5 cm høj, med skruelåg af metal. De tre førstnævnte dele er mærket med mesterstempel (sammenskrevet 3B), lødigheds- samt Danmarksmærke.

Ske (jf. fig. 32), anskaffet 1903.¹⁵ 16,5 cm lang. På skaftets bagside tre stempler, henholdsvis Københavnsmærke for 1903, gardejnssempel for Simon Groth og mestermærke for »AF« (muligvis A. Fleron) i tværovalt felt (jf. s. 1061 og 1352).

†*Skål*, anskaffet 1907,³³ af porcelæn.

Alterstager. Kirken har to sæt stager af senmiddelalderlig form; heraf er dog én af stagerne en moderne kopi; endvidere en nyere stage (af et sæt på to). 1) (Fig. 33), o. 1500, 27 cm høje. Spor under foden tyder på, at fodleddet har hvilet på tre støtter, enten formet som ben eller som siddende løver. Cylinderskaft med tre skarpryggede skafringe og kreneleret lysekål med cirkulære perforeringer, der danner små rosetter.⁴⁴ 1584 betales for 'en stang i lysekærten', vel for en lysetorn.¹⁶

Fig. 32. Altersølv, omfattende disk nr. 1, oblatæske nr. 4 og alterkande nr. 2, skænket 1959 og udført af Bent Exner; desuden oblatæske nr. 3, antagelig 1910 (bagest th.), og ske, 1903 (s. 1278-79). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Silberne Altargeräte, bestehend aus Patene Nr. 1, Oblatendose Nr. 4 und Altarkanne Nr. 2, 1959 geschenkt, hergestellt von Bent Exner; außerdem Oblatendose Nr. 3, vermutlich 1910 (hinten rechts), und Löffel, 1903.*

Fig. 33-34. 33. Alterstager nr. 1, o. 1500 (s. 1279). Foto Arnold Mikkelsen 2010. 34. Alterstager nr. 2, hhv. o. 1550 og moderne kopi (s. 1280). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – 33. Altarleuchter Nr. 1, um 1500. 34. Altarleuchter Nr. 2, jeweils um 1550, und moderne Kopie.

2) (Fig. 34), o. 1550, 39 cm høj. Cylinderskafte med kraftig skaftning og lavt, profileret fodled og lysskål. Den ene af stagerne manglede allerede 1862.⁴⁵ 1969 tilføjedes en moderne kopi.³³ 3) 1924, femarmet stage, af messing, 42,5 cm høj. På foden står med fordybede versaler: »Skænket Harboøre Kirke 1924«. Gave fra fabrikant Rasmussen, Engbjerg.¹⁵ I ligkapel.

† Alterstager, trearmede lysestager, 1910, erstattet 1924 af alterstage(r) nr. 3.

Lyseslukkere (fig. 35), o. 1900. To eksemplere af uens højde, dog begge af cylinderform med opstående kors; af kobber med messing og blik.

Syvstage (fig. 36), erhvervet 1972; af messing, 42 cm høj. Opstillet på granitpodium, udhugget af Ejgil Westergaard, Lemvig.¹⁵

Fig. 35-36. 35. Lyseslukkere, o. 1900 (s. 1280). 36. Syvstage, 1972 (s. 1280). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – 35. Löschhütchen, um 1900. 36. Siebenleuchter, 1972.

Messehagler. Kirken har i alt fire nyere messehagler. Heraf er den ældste (nr. 1) af rødt fløj med besætning af guldgalloner, vel identisk med en hagel af purpur(rødt) silkefløj med guldbesætning, anskaffet 1951.¹⁵ 1998 og atter 2001 anskaffedes i alt tre hagler, de nuværende, alle af lærred, henholdsvis hvidligt groftvævet lærred med indvævede striber i guld (nr. 2), af violet stof med gaffelkors på ryggen og mønstervævet bort med guldbesætning og mærke for St. Martin Vestment, Lutton Spalding (nr. 3), samt af grønt og blå lærred med dekoration på ryg og forside af redningsbåd og fisk samt af kors (nr. 4).¹⁵

Alterskranke, 1910, af halvcirkulær form med flade, udsavede balustre, stafferet lysegrå, og med rødbrunt læderpolstret knæfald.

Døbefont (fig. 37), romansk, af granit, 92 cm høj. Fonten, der adskiller sig fra egnens vanlige bægerbladstype (jf. også Mackeprang, *Døbefonte* 161), har en fod af form som et omvendt terningkapitel med enkle profilerede langs de fire sider og markerede hjørneknopper (eller hoveder). Kummen, som har tværmålet 89 cm og er udført af en mere grovkornet granit i forhold til foden,

Fig. 37. Romansk døbefont (s. 1281). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Romanisches Taufbecken.*

Fig. 38. Dåbsfad og -kande nr. 2, anskaffet 1910 (s. 1281). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Taufschale und Taufkanne Nr. 2, angeschafft 1910.*

smykkes lidt under mundingsranden af fire frempringende hoveder. Svage farvespor i rødt anes ved hovederne, formentlig rester af *†staffering*, udført 1845,³³ men omtrent afrenset 1883. Fonten, der overførtes 1910 fra den nedrevne kirke, stod oprindeligt ved korbuens nordside, men blev 1959 flyttet til en placering uden for buen i skibets nordøsthjørne.

Dåbsfade. 1) Enkelt fad, 37,5 cm i tværmål, antagelig identisk med messingfad, nævnt 1862.¹⁵ 2) (Jf. fig. 38), 1910, af kobber med udhamrede kors på fanen. Omtalt som en gave fra »Søster Magda«.¹⁵

Dåbskander. 1) Af tin, 24,5 cm høj, af vanlig form (jf. s. 1354). Antagelig identisk med lågkande, anskaffet 1862 og repareret 1907.⁴⁶ 2) (Jf. fig. 38), af tin, 30 cm høj med opstående kors på låget. Formentlig identisk med den 1910 anskaffede 'smukke nye kande'.³³

Korbuekrucifiks (fig. 39), o. 1500, på nyere kors-træ. Den groftskårne figur, der er ca. 135 cm høj, hænger i let skrånende arme, begge tilsatte. Hovedet med enkelt skåren vidjekrans luder tungt mod højre skulder, øjnene er lukket og munden let åbentstående. Skulderlangt hår og tvedelt bølgeskåret skæg. Brystmuskulaturen er gengivet med flere detaljer ligesom lændeklædet, der er snoet stramt om livet med en nedhængende fold ved højre side og en snip mellem de let bøjede ben. Højre fod ligger over venstre og samles med

Fig. 39. Korbuekrucifiks, o. 1500 (s. 1281). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Chorbo-genkrucifix, um 1500.*

en nagle, der i en realistisk detalje skubber den løsthængende hud op over såret. Det sekundære korstræ er glat med indskrifttavle foroven. Figuren, der tidligere var egetræsmalet (*Jensen 1909*), står i dag afrenset, hvilket formentlig gennemførtes i forbindelse med hoveddistandsættelsen 1959. Korstræets navneskilt har hvide versaler på sort bund. Ophængt på sydvæggen mellem 3. og 4. vinduesfag, jf. også fig. 26. Om ophængningen i den nedrevne kirke, jf. s. 1291.

Prædikestol (fig. 40), 1618 ifølge regnskaberne.¹⁶ Stolen, der antagelig i lighed med altertavlen kan tilskrives Kristen Spend fra Lemvig, omfatter kurv med samtidig underbaldakin og himmel samt nyere opgang, 1959, med tilhørende mægler.

Stolen tilhører karnaptypen; selve kurven omfatter seks fag, hvoraf de tre midterste udgør et fremspring, flankeret af to fag i vest og et enkelt ved opgangen mod øst. De respektive fag er indrammet af spinkle joniske søjler med karvskåret

Fig. 40. Prædikestol, 1618 (s. 1282). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Kanzel, 1618.*

stjerneornament på 'halsen' under kapitælerne og forneden prydbælter med beslagværksornamentik. Storfelterne har rundbuede arkader båret af kannelerede pilastre og bueslag med æggestav; trefligede bladornamenter i sviklerne. Postamentet har glatte profilindrammede felter, mens de øvre smalfelter har kassetteornamenter med ro-

setter; de gennemgående lister har henholdsvis perlestav og dobbelt tandsnit. Under hjørnerne er hængestykker formet som forenklede kerubhoveder, formentlig sekundære (jf. nedenfor), flankeret af ornamenten med dobbeltvolutter og beslagværksdekoration. Håndliste og læsepult fra 1599. *Underbaldakin* af svungen kontur, hvilende

på firkantet bærestolpe. Den samtidige *himmel*, ligeledes af karnapform, har over en skrå tandsnitsgesims spirkronede prydgavle, alle med beslagværksornamentik og rosetter; herimellem er hjørnespir, der tilsvarende afsluttes med topprydelser. Nyere hængestykker under hjørnerne med kerubhoveder.

Opgangen, ombygget 1959, med ligeløbstrappe med spinkelt gelænder og mægler med en usædvanlig topudsmykning (fig. 41) formet som en kirkemodel af en løgkuppelkronet centralbygning, jf. ndf.

Stolens nuværende staffering hidrører i det væsentlige fra Ernst Triers istandsættelse 1959. Farverne, der er samstemt efter altertavlen og stoleværket, omfatter hvidt, gråt, turkisblåt og lyst teglrødt, idet arkadefelterne står i okkergult, mens udvalgte detaljer er forgyldt. På postamenternes smalfelter er omløbende versalindskrift i mørkegråt på lys teglrod bund med skriftsted (1 Joh. 5,11). Opsat østligt på skibets sydmur mellem 1. og 2. vindue.

Prædikestolen, der i flere detaljer er nært beslægtet med de samtidige eksemplarer i bl.a. Nørre Nissum, Tørring, Heldum (†prædikestol), Rom, Bøvling og Hygum (s. 658, 688, 715, 797, 839 og 1398), kan sandsynligvis tilskrives den aktive snedker, Kristen Spend i Lemvig (jf. også ovenfor), om end denne ikke er direkte omtalt i regnskaberne. Heri nævnes, at hele tre snedkere var involveret; arbejdet med prædikestolen, bærestolpen, himlen og 'trapperne', måske en todelt opgang, omfattede indkøb af tømmer, stål og hornlim samt arbejds løn til snedkerne og til en pligtkarl i tre dage, der opsatte stolen.¹⁶ I forbindelse med inventarets nystaffering 1703 blev også prædikestolen bemalet, bl.a. med en *†indskrift* på det ene arkadefelt: »Denne Prædike Stoel er til(l)ige med Pulpituet(!) til Guds Ære og Kirkens Prydelse bleven stafferet, paa Sogne Præstens Hr Thomas Graaes, og deele=Fogden Christen Stausholms, og hans broder Peder Stausholms tillige med de fleeste og fornem(m)este af Harboøre Sogne Mænd deres samtliges bekostning Ao 1703«. En antagelig samtidig figurudsmykning af stolens øvrige fag, der ligesom indskriften tidligst er nævnt i præsteindberetningen fra 1769, omtaler en deko-

ration med Kristus, vist som Salvator Mundi mellem de fire evangelister. På himlens underside var en staffering med en blå himmel, hvidgrå skyer og i midten en flyvende due.¹⁷ En nyopmaling gennemførtes 1845.³³ Ved denne lejlighed kan kurvens udsmykning være erstattet af en †staffering med grisaillemalerier efter Thorvaldsens apostle med tilhørende navne i fraktur, antagelig udført af J. B. Gjørup, Lemvig, der samtidig udsmykkede altertavlen (jf. s. 1276). 1862 nævnes, at stolens sider og himlen var fornyet med nye hoveder, antagelig kurvens og himlens kerubhoveder.¹⁵ Af disse ses dog ikke de sidstnævnte på ældre fotografier (jf.

Fig. 41. Dekoration af russisk-ortodoks løgkuppelkirke, anvendt som topprydelse på prædikestolsopgangens mægler (s. 1285). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Dekoration von griechisch-orthodoxer Zwiebelkuppelkirche, verwendet zur Verzierung des Kanzelaufgangspfahls.*

fig. 50, 53), og de kan være midlertidigt nedtaget. 1880 blev stolen egemalet og forgyldt.¹⁵ Ifølge registreringen 1909 anedes spor af ældre farver, herunder $\dagger$ indskriften: »1703« under apostelnavnet Andreas samt røde ornamentkanter, sorte flader og hvide søjler, måske ligesom det førstnævnte hidrørende fra nystafferingen dette år.

En $\dagger$ opgang (fig. 49–50), placeret vinkelret på sydmuren, rummede rester af et oprindeligt panel. Mæglerens usædvanlige udsmykning med en løgkuppelbygning eller -kirke af russisk-ortodoks type var dog ifølge de ældre fotografier tydeligt sekundært påsat endestolpen, der vel tidligere havde en almindelig topprydelse med drejet løgspir, svarende til en $\dagger$ pendant. Antagelig hidrorte prydelser fra den 1868 strandede russiske fregat »Alexander Newskij«. ⁴⁷ Ved stolens genopsætning i den nye kirke blev den nystafferet, idet stolens felter nu smykkedes med seks forgyldte kristne symboler, mens den nuværende omløbende indskrift påmaledes. Himlen blev blåmalet og prydet med de ovennævnte englehoveder, der var forgyldte med hvide vinger. Opgangen fik sin nuværende placering, idet en udskåret $\dagger$ stolpe nærmest kurven forsynedes med reliefskærne og forgyldte symboler for Tro, Håb og Kærlighed (kors, anker og hjerte). $\dagger$ Beklædning af håndlisten med guldtræse- og frynsebesat karmoisinrødt fløj. Ved renoveringen 1959 blev opgangsgelænderet atter ombygget, idet dog den øvre stolpe kasseredes.⁴⁸ $\dagger$ Lysearm, trearmet, af bronzeret metal, var fæstnet ved stolen (jf. fig. 49).

Stole (jf. fig. 26–27). Midtskibet rummer to blokke af *stolestader*, 1910, omfattende henholdsvis 24 stader i syd (svarende til det oprindelige) og 22 i nord (tidligere 25). Stolene har udskærne endegavle mod midtskibet med skjoldformet felt foroven, indrammet af lave opstandere. Mod nord- og sydvæggen er enklere gavle, tilføjet 1959. Turkisblå staffering med lysegrå panelfelter og spejlfyldinger i lys teglrødt i endegavlen. Staderne blev nymalet 1959 og atter 1985.¹⁵ Formentlig i forbindelse med døbefontens flytning fra korbuen til skibets nordøstende 1959 fjernedes tre stader fra den nordre blok. I korsarmen er faste *vægbænke*, 1910, med tilhørende paneler langs øst-, nord- og vestvæggen. Stafferet som *stolestaderne*. Fem ny-

Fig. 42. Præstetavle, opsat 1940 som en videreførelse af tavle i Engbjerg Kirke (s. 1287). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – Pfarrertafel, 1940 angebracht als Weiterführung einer Tafel in der Engbjerg Kirche.

ere bænke, gråstafferede, er i våbenhuset, mens et antal *løse stole* af bøgetræ med flætsæder af Hans Wegners velkendte type, vel ligeledes anskaffet 1959, findes både i korsarmen, ved døbefonten og i øvrigt rundt om i kirken.

Præstestol. En stol af mørkbejset fyr med drejede forben og buet ryg samt lysebrunt lædersæde hidrører antagelig fra 1910; oprindelig placeret i 'kornichen' som en fast stol.¹⁵ Nu i korets nordøsthjørne.

Degnestol, 1910, indrettet øverst i rækken af mandstole og lukket mod midtergangen. Ved indgangen var tidligere placeret den nuværende prædikestolsmæglers kuppelkirke.¹⁵

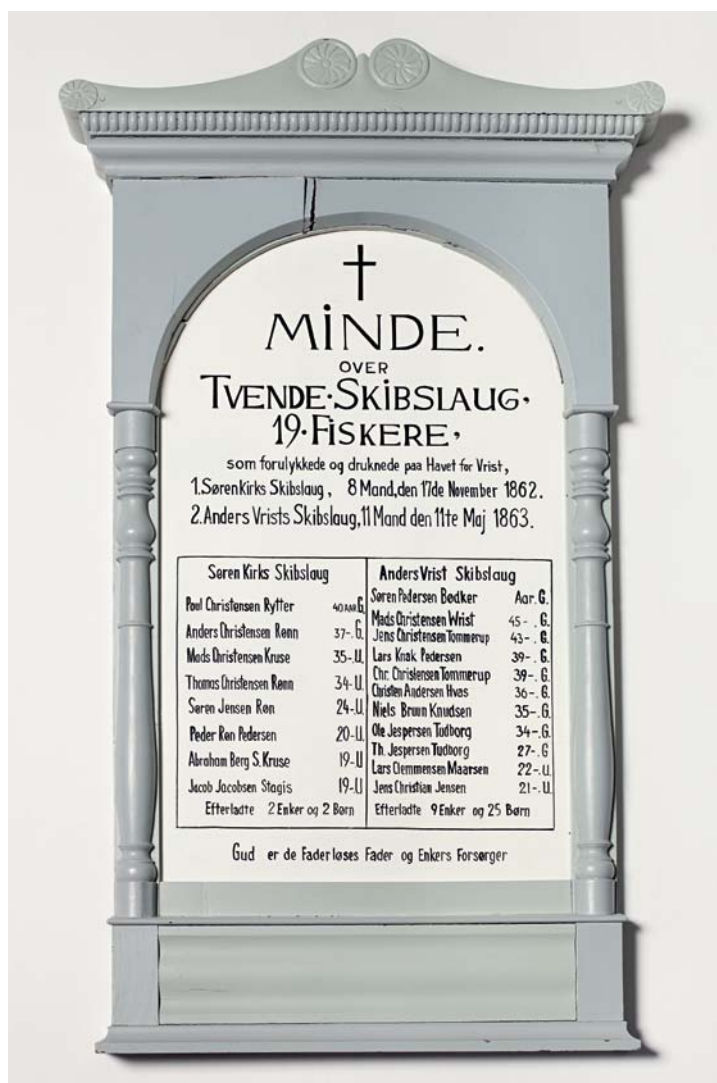

Fig. 43. Mindetavle nr. 1, opsat over medlemmer af to skibslav, alle omkomne ved drukneulykker hhv. 1862 og 1863 (s. 1288). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Gedächtnistafel Nr. 1 für Mitglieder von zwei Schiffszünften, die jeweils 1862 und 1863 ertranken.*

Pengebøsser, anskaffet 1977.¹⁵ To ens cirkulære bøsser af messing med pengetrægt foroven og reliefkors på forsiden, er ophængt i våbenhuset. Som anført med fordybede versaler på tilhørende messingskilte beregnet henholdsvis til kirken og til Ydre Mission. Af ældre *†pengebøsser* fandtes 1910 en flad, hvidlakeret bøsse, vel af blik, nord for indgangsdøren. Endvidere en tilsvarende ved indgangen til korsarmen.¹⁵ 1929, 1936⁴⁹ og 1959¹⁵ anskaffedes nye kirkebøsser.

Dørfloje, 1910, med små, kvadratiske fyldinger. Flojene til våbenhus og korsarm er malet i lyseblå farver, mens fløjddøren mellem våbenhus og kirke står i to grå nuancer.

Pulpiturer. 1) (Jf. fig. 26), 1910, opsat i skibets vestende. Brystværk med skiftevis brede og smalle profilfyldinger. Stafferet i gråt og hvidt. Anvendt som orgelpulpitur i tidsrummet 1910–68 og atter fra 1985. 2) (Jf. fig. 27), 1968, opsat over korsarmen som fornyelse af det oprindelige, der ikke

var dybt nok til det nye orgel. Med fyldingssmyk-
ket brystværn mod skibet. 1968-85 anvendt som
orgelpulpitur. †*Pulpitur*, 1910, jf. fig. 7c. Anvendt
til siddepladser for menigheden indtil 1968.

Orgel (jf. fig. 26), 1968, oprindeligt med otte
stemmer, ét manual og pedal, bygget af Th. Fro-
benius & Sønner, Kongens Lyngby. 1985 udvidet
af samme firma til 15 stemmer og tre transmis-
sioner, to manualer og pedal. Disposition 1968:
Manual: Gedakt 8', Spidsgamba 8', Principal 4',
Rørføjte 4', Spidsføjte 2', Oktav 1'. Pedal: Sub-
bas 16', Gedakt 8'. Koppel M-P. Disposition 1985:
Hovedværk: Principal 8', Rørføjte 8', Oktav 4',
Gedaktføjte 4', Oktav 2', Mixtur IV, Trompet 8'.
Svelleværk: Gedakt 8', Spidsgamba 8', Principal 4',
Rørføjte 4', Spidsføjte 2', Oktav 1'. Pedal: Subbas
16', Oktav 8' (trm.), Gedakt 8', Oktav 4' (trm.),
Trompet 8' (trm.). Kopler: SV-HV, HV-P, SV-P.⁵⁰
Orglet var oprindeligt placeret på pulpitur nr. 2,
med sydvendt facade og nordvendt spillebord.
1985 flyttedes det til vestpulpituret, hvor det ud-
styredes med en ny facade.

†*Orgel*, påbegyndt af anonym orgelbygger og
færdigbygget 1910 af orgelbyggeriet Chr. Winther,
København, som dette firmas første orgelleveran-
ce.⁵¹ Disposition: Manual I: Bordun 16', Principal

8', Oktav 4'. Manual II: Gamba 8', Føjte 4'. Pedal:
Subbas 16'. Kopler: I 4'-I, II-I, I-P, II-P. 4 kollek-
tiver.⁵² Pneumatisk aktion. O. 1931-32, da kirken
fik indlagt elektricitet, blev der etableret elektrisk
luftforsyning. På vestpulpituret.⁵³

Salmenummertavler. Kirken har fire enkle, mo-
derne tavler med profilramme og stifter til hæn-
getal af messing. Lysegrå staffering. Versalindskrif-
ter i mørkegråt. †*Salmenummertavler*. 1910 omtal-
tes fire tavler. Brede profilrammer, formentlig i
træets naturlige farve og sortstafferet indskriftfelt
med stifter til ophængning af bronzetal. Endvide-
re fandtes endnu 1910 to mindre tavler, overført
fra den gamle kirke (jf. s. 1296).

Præsterækketavle (fig. 42), skænket 1940 af pa-
stor A. L. Andreasen og hustru, som en fortsæt-
telse af præstetavlen i Engbjerg Kirke (s. 1358).
Udført af snedker og maler Anders Melchiorson,
Harboøre.¹⁵ Tavlen har en arkitektonisk indram-
ning i renæssancestil. Toskanske søjler med hals-
ring og kasettedekorerede prydbælter hviler på
et højt postament med fremspring, fantasifuldt
formet som timeglas, og volutprydet hængestyk-
ke. Bjælkeværket har skrå tandsnitsgesims og ke-
rubhoveder på fremspringene, der øverst krones
af topspir, hvorimellem rundbuet topgavl. Ram-

Fig. 44. Mindetavle nr. 2, o. 1910, for fire børn, begravet på kirkegårdens tidligere areal (s. 1288). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Gedächtnistafel Nr. 2, um 1910, für vier Kinder, auf dem früheren Gelände des Friedhofes begraben.*

Fig. 45. Kirkeskib, »Nina«, erhvervet 1915 (s. 1289). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Kirchenschiff »Nina«, erworben 1915.*

meværket er stafferet i sort med grønt, rødbrunt og gult samt forgyldning af detaljer. Indskrifter i gult og hvidt, henholdsvis i versaler og skrifveskrift. Hovedfeltets præste- og kapellanrække indledes henholdsvis med Jørgen Christian Berthelsen (1901-23) og Johannes Kastrup (1927-29). Fodfeltet har skriftsted (Es. 62,6), mens hovedgesimsens frisefelt anfører giveråret 1940 og tavlens videreførelse fra Engbjergtavlen. I topgavlen er angivet andet vers fra N. F. S. Grundtvigs salme, »I dag på apostolisk vis« (DDS, nr. 486) fra 1843/1845. Ophængt på korsarmens vestvæg, tidligere i skibet.

Mindetavler. 1) (Fig. 43), o. 1863, for to skibslav med i alt 19 fiskere, »som forulykkede og druknede paa Havet for Vrist« 17. nov. 1862 og 11. maj 1863. De omkomne mænd, der omfattede både gifte og ugifte, tilhørte henholdsvis Søren Kirks og Anders Vrists skibslav og efterlod i alt 11 enker og 27 faderløse børn. Navnene er sammen med afdødes alder og civilstand anført i to lodrette spalter (jf. også fællesmonument nr. 1).

Tavle af fyrretræ, 136×66 cm, med skriftfelt, indrammet af rundbuet arkade på balustersøjler. Højt postament og volutgavl med rosetter. Skriftfelt med indskrift i sorte versaler og antikva på

hvid grund. Rammeværket er gråmalet. Skriftfeltet udgjordes endnu 1910 af en trykt fortegnelse på papir, dækket af glas. På sydvæggen mellem fjerde og femte vindue fra øst.

2) (Fig. 44), o. 1910, for fire børn, begravet på et areal af den ældre kirkegård, der lå under det nuværende alterbord og i koret. Som oplyst på tavlen var tre af børnene sønner af kirkens sognepræster, mens den fjerde, en lille engelsk pige, var druknet ved en stranding. De fire var henholdsvis Eliza Butterworth, druknet i en alder af to år ved det engelske skib »Arctic«s stranding 4. okt. 1860; Herman Carl Moe, *4. dec. 1878, †24. feb. 1879; Aage Olesen, *20. juni 1889, †10. juli 1889; Theodor Hoffmann Madsen, *14. juli 1893, †2. febr. 1894.

Tavlen, der knytter sig til monumenterne over de to mellemste børn (jf. mindesten nr. 1-2), er af cedertræ, 47,5×98,5 cm, i profilramme med indskrift i hvid skrifveskrift og antikva på sort baggrund. Før navnene er et rimet mindevers:

»Herunder dette Alter og Kor
hviler i Række fra Syd til Nord
trende små Børn af Stedets Præster,
og så det fremmede Barn fra Manchester.«

Opsat på altertavlens bagside.

†*Løs figur*. En formindsket gipskopi af Thorvaldsens Kristusfigur fra København Vor Frue Kirke registreredes 1910 bag alteret.¹⁵ Figuren, der var skænket af Harboøre Pigeforening 1907 sammen med en trearmet bronzeret †metallysesage (s. 1285), var tidligere (før 1910) placeret på prædikestolen.

Lysekroner og lampetter (jf. fig. 26–27), 1959. Otte ringkroner, hver med 12 dråbeformede lyspærer, er ophængt over stolestaderne. Hertil kommer et antal lampetter, ophængt i koret, i skibets vestende, på orglet, under det tilhørende pulpitur samt i våbenhuset. På triumfvæggens østside er opsat et moderne lysarmatur med 2×8 pærer. †*Lysekroner*, 1910, tre seksarmede messinglysekroner med glaskupler, beregnet til petroleumsbelysning, anskaffedes fra Voss Fabrikker i Fredericia; placeret i skibet. To lyreformede messinghængelamper fandtes på hver side af orglet, mens en skibshængelampe var ophængt i korsarmen.¹⁵ †*Lampetter*, 1910. Fire messinglampetter var tidligere placeret i koret, mens to tilsvarende fandtes under vestpulpituret.

To *gulvstager* af messing, 2010, 114 cm høje, blev skænket til kirken i anledning af 100-års jubilæet sammen med to tilsvarende blomsteropsatser. En af stagerne er på foden mærket med

fordybet antikva: »Skænket af FDF, IMU & IM« samt »Harboøre Kirke 100 år«.

Kirkeskibe. 1) (Fig. 45), femmastet fuldrigger, »Nina«, købt i Ålborg 1915 og skænket af russiskere fra Harboøre.⁵⁴ Sort over og rødbrun under vandlinjen. Ophængt i skibets vestende. 2) (Fig. 46), redningsbåden »Liløre«, ophængt i 1997 i 100-året for drukneulykken 1897 (jf. også s. 1299). Rødmalet med hvidt bånd foroven og påsatte redningstove. Båden mindes redningsfartøjet af dette navn, som kæntrade med alle ombordværende, men er dog en model af en yngre båd, RB98, der kom til redningsstationen Liløre 1919.⁵⁵ I skibet, ud for korsarmen.

Et tremastet *skib, »Haabet«, skænket 1927 af højskoleforstander P. C. Davidsen, Haslev, var tidligere ophængt i skibets nordside.¹⁵ 1968 overflyttet til Svendborg Søfartsskole i forbindelse med orglets fornyelse.⁵⁶

Klokke (fig. 47), ifølge indskrift med reliefversaler omstøbt 1835 fra den ældre klokke, 1642 (jf. s. 1297) af P. P. Meilstrup i Randers på bekostning af Harboøre Sogns beboere. Klokken, der har tværmålet 82 cm, bærer indskriftbort øverst på legemet mellem egeløv, rammelinjer og guirlander. Ophængt i moderne klokkestol med slyngebom.

Fig. 46. Redningsbåden »Liløre«, opsat 1997 (s. 1289). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Rettungsboot »Liløre«*.

Fig. 47. Klokke, omstøbt 1835 fra den ældre $\dagger$ klokke af P. P. Meilstrup, Randers (s. 1289). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Glocke, 1835 umgegossen aus der älteren $\dagger$ Glocke von P. P. Meilstrup, Randers.*

INVENTAR I $\dagger$ KIRKE

Oversigt. Som nævnt ovenfor bidrog sognefolket allerede i 1600-tallet jævnlige gaver, herunder formentlig til altertavlen og prædikestolens anskaffelse 1606 og 1618.¹⁶ 1703 gennemførtes en større istandsættelse af kirkens indre på initiativ af sognepræsten Thomas Graae og de fornemmeste sognemænd, hvilket markeredes med årstal på altertavle, prædikestol og pulpitur samt med en indskrift på korbuebjælken.⁵⁷ En hovedreparation gennemførtes 1790, og kirken omtales både 1795 og atter 1803-04 som værende i god og 'skikkelig' stand.²⁰ Få år tidligere, 1801 var opsat et nyt pulpitur i kirkens nordside. Behovet for en nyopmaling af altertavle, præstestol og mange af de øvrige stole er anført 1835,⁵⁸ men gennemførtes først 1844-45, omfattende desuden alterskranken, døbefonten og prædikestolen.³³ Umiddelbart inden nedrivningen 1909 blev inventaret registreret og fotograferet af museumsinspektør Chr. Axel Jensen, Nationalmuseet.

$\dagger$ Alterbord, antagelig middelalderligt, muret af rullesten, 155 cm langt og ca. 85 cm bredt, ca. 60 cm fra østvæggen. I forbindelse med en hævnning af altergulvet 1633 flyttedes tavlen og dermed vel også selve bordet ind til (øst)muren. Samtidig anskaffedes et stykke egetræ til at placere tavlen på ($\dagger$ alterbordsplade). Sandsynligvis blev i samme forbindelse optaget »en steen med nogle bogstaffuer paa«, vel dele af et middelalderligt $\dagger$ relikviagemme.⁵⁹ En ny bordplade anbefalede anskaffet 1837.³³ 1862 omtales bordet som værende af træ, formentlig dog en henvisning til $\dagger$ alterbordspanelerne, der 1909 betegnede som 'nye og værdiløse'.¹⁵

$\dagger$ Sidealterbord. 1587 afregnedes for at nedbryde et (side)alter og erstatte pladsen med en lukket stol (se denne), der, som det fremgik 1595, var placeret i sydsiden.¹⁶

$\dagger$ Alterklæder. 1629 forærede kirkeværgerne, Søren og Anders Gregersen kirken et stykke rødt taft hertil, »For huilket Gud Allernaedligste Will dennom Rigelligen Bellønne.«¹⁶ 1766 noteredes behovet for en udskiftning,²¹ hvilket måske referer til det 1769 omtalte, der var af rødt klæde med røde og hvide frynser forneden.¹⁷ 1809-10 savnedes både alterklæde og -omhæng.²⁰ 1856 anbefalede nyanskaffelsen af et klæde af rødt stof, klæde, silke eller fløj, helst silkefløj med guldgaloner. Et kors af guldbrokade tilføjedes 1862, dog 1891 udskiftet med et kors af bredere galoner.³³

Altartavle, 1606, overført til den nye kirke (s. 1274).

$\dagger$ Altersølv mv. jf. s. 1278. 1627 afregnedes for tin til $\dagger$ kalk og disk samt for en $\dagger$ tinflaske.¹⁶

$\dagger$ Messehagel, omtalt 1769 som værende af rød-blomstret silke, kantet med en smal sølvgal og med rygkors af brede sølv- og guldgaler.¹⁷ 1825 anskaffedes en ny hagel.⁵⁸ 1862 anbefalede en anskaffelse af en rød hagel, helst af silkefløj, med ægte guldkors og -galoner.³³ Samme år er dog også nævnt en ældre sort hagel med sølvkors og -besætning. Den røde hagel udskiftedes 1889 (jf. ovenfor), idet dog guldgalerne genanvendtes;¹⁵ muligvis identisk (eller delvis identisk) med en fløjshagel anskaffet 1889 og endnu nævnt 1910. $\dagger$ Messeskjorte, skænket 1615 af Christen Smed. Skjorten blev dog stjålet 1628.¹⁶

Fig. 48. Altertavle 1606 (s. 1274) med malerier fra 1845 (s. 1276), opstillet i den nedrevne $\dagger$ kirke. Foto Chr. Axel Jensen 1909. – Altarbild von 1606 mit Gemälden von 1845, in der abgerissenen $\dagger$ Kirche angebracht.

$\dagger$ *Alterskranke*. Tidligst nævnt 1835-36 i forbindelse med en læderpolstring af knæfaldet.⁶⁰ Skranken nymalede 1845.³³ 1878 ombyggedes skranken til en halvcirkulær form med spinkle drejede træbalustre med midtring, svarende til den i Vandborg Kirke og i øvrigt til den på det tidspunkt gængse type på Lemvigegnen (jf. s. 1393).

Døbefont (jf. s. 1281). Fonten var 1862 placeret i sydsiden af den nedrevne kirkes kor, men blev 1878 flyttet til en plads på nordsiden under korbuen (jf. fig. 13).¹⁵

$\dagger$ *Fontelæg*. 1651 udførte en snedker et nyt låg af de brædder, som kirken havde i sit materialeforsråd, om end disse var beregnet til den østre stette.¹⁶

Dåbsfad. 1791 og endnu 1806 savnedes et dåbsfad..¹⁸ 1862 er anført et fad af messing.¹⁵

Korbuekrucifiks, o. 1500 (jf. s. 1281), ophængt på sydvæggen.

En indskrift under krucifikset, dvs. på $\dagger$ *korbuebjælken*, registreredes 1769 med følgende ordlyd: »Ved Slange List har Døden vist sig trængt indtil os Alle, Mens Christi Død borttog den Nød,

Fig. 49. Indre set mod vest, med prædikestol (s. 1282), ★(†)pulpitur (s. 1294) og †stolestader (s. 1292). Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Inneres gegen Westen, mit Kanzel, ★(†)Empore und †Gestühl.*

for dem, som til ham falde«, jf. også Lomborg (s. 750).¹⁷ Ligesom det gjaldt for disse, hidrørte indskriften formentlig fra kirkeinventarets gennemgribende bemaling 1703.

†Korgitter eller -skranke. 1639 nævnes »brigsdøren« (brixdøren, dvs. døren i korgitteret eller -skranken).¹⁶

Prædikestol, 1618 (s. 1282), placeret i syd mellem skibets første og andet vindue, med opgang fra nord, sat vinkelret på kurven. To trearmede

†lysarme af bronzefarvet metal, hvoraf dog kun den ene overførtes til den nye kirke, sås fig. 49.

†Prædikestol. Tidligst omtalt 1595 og 1598, begge år i forbindelse med en reparation.¹⁶

†Stolestader, jf. fig. 49-50, 52-54. Som anført 1909 fandtes endnu på dette tidspunkt enkelte dele af ældre stole i renæssancestil. Øverst i nordrækken var et stolestade med prydgavl med gennembrudt ornamentik i form af en kantstillet rude i et rektangel, suppleret af tilsvarende kant-

Fig. 50. Prædikestol, 1618, vist i sin daværende placering i den nedrevne $\dagger$ kirke (s. 1292). Foto Chr. Axel Jensen 1909. – Kanzel, 1618, in ihrer damaligen Platzierung in der abgerissenen $\dagger$ Kirche gezeigt.

stillede ornamenter foroven; den tilhørende låge havde indskårne ligearmede kors og karvskårne rosetter. De øvrige stole havde afvekslende gavlformer, en række smykkedes med udsvejfede øvre konturer på endegavlen og udskårne låger. Alle stod rødmaled.

Stolene er tidligst nævnt 1586, da en snedker arbejdede 11 dage hermed.¹⁶ 1597 arbejdede to snedkere 18 dage med skamler, dvs. stole i kirken, ligesom der 1620 på ny nævntes udgifter til nye stole, i vid udstrækning finansieret af sognefolket selv; også smeden lagde frivillig arbejdskraft heri.¹⁶ 1625 tilføjedes stole vest for kirkedøren, mens kvindestolene dels suppleredes, dels istandsattes 1639–40.¹⁶ 1769 fandtes 29 mands- og 27 kvindestole, henholdsvis med 4–5 og 6 sæder i hver.¹⁷ Behovet for istandsættelse og yderligere af en udvidelse af stolenes antal til 'denne folkerige

menighed' er noteret 1766 og 1791.⁶¹ 1860 anbefaledes de gule knapper på stolene enten suppleret eller fjernet.³³ 1862 fandtes i alt 52 stole, heraf 28 på nord- og 24 på sydsiden. 1878 fjernedes to stole under og oven for korbuen.¹⁵ Ifølge en meddelelse fra anden halvdel af 1800-tallet var de øverste stole nummererede, idet menigheden var placeret efter størrelsen af hartkornet (jf. også Gudum).⁶²

$\dagger$ *Skrifte- og præstestol*, udført 1639.¹⁶ Behovet for en opmaling af stolene er anført 1834.⁵⁸ 1862 nævnes stolen som lukket. 1878 flyttedes stolen til korets sydside, hvor fonten tidligere havde været placeret, og afskærmedes med et grønt forhæng. En armstol hertil anskaffedes året efter.¹⁵

$\dagger$ *Degnestol*. 1591 indkøbtes materiale til en degnestol.¹⁶ Nævnt 1844, vel i forbindelse med behov for en istandsættelse.³³ 1862 omtalt som

Fig. 51. Apostelmalerier o. 1700 på *panel fra †pulpitur 1618 (s. 1294). Lemvig Museum. Foto Henrik Wichmann 2000. – *Täfelung mit Apostelgemälde um 1700 aus †Empore 1618.

åben. 1878 sløjfet, idet degnen nu fik plads i den østligste mandsstol;¹⁵ den ovenfor omtalte udskårne mægler var midlertidig placeret her.

†Præstekonestol, i anden halvdel af 1800-tallet nævnt som placeret som nr. 1, vel af nordrækkens stolestader.⁶³

To †bænke i tårnet er anført 1862.¹⁵

†Lukkede stole mv. 1586 indkøbtes materiale til en 'indelukket' stol, der det følgende år placere-

des på det sted, hvor et alter tidligere havde været (jf. †sidealterbord), 1595 nærmere præciseret som anbragt østligst i sydsiden ved prædikestolen.⁶⁴ 1862 er i øvrigt ud over de ordinære stolestader anført 13 lukkede stole, alle med glat »Rygstod«.¹⁵ Jf. også ovenfor.

†Brudestol, omtalt 1631.¹⁶

†Kiste. 1632 og atter 1653 udførtes en nøgle til kirkens kiste.¹⁶

En †pengetavle er anført o. 1863.¹⁵

*Brystningspanel fra †pulpitur (fig. 49, 51, 74), 1618,⁶⁵ opsat i vestfaget tværs over skibet; ifølge præsteindberetningen 1766–69 udsmykket med malerier af apostlene og forsynet med 13 stole.¹⁷ Panelet, af fyr, omfatter i alt otte fag, indrammet af profillister på de lodrette sider. Panelet har syv sammenhængende fag, antagelig i delvis sekundært rammeværk, 297×83 cm, hvori syv højrektangulære fyldinger, alle med skråfas på bagsiden, 67×31 cm, med apostelmalerier; heraf er fire antagelig fra o. 1700, måske fra kirkens renovering 1703 (jf. altertavle og prædikestol s. 1277, 1284), mens de øvrige er sekundære. Dertil slutter sig endnu et bemalet panel, ligeledes med ældre maleri, 83×51 cm. Helheden er antagelig sekun-

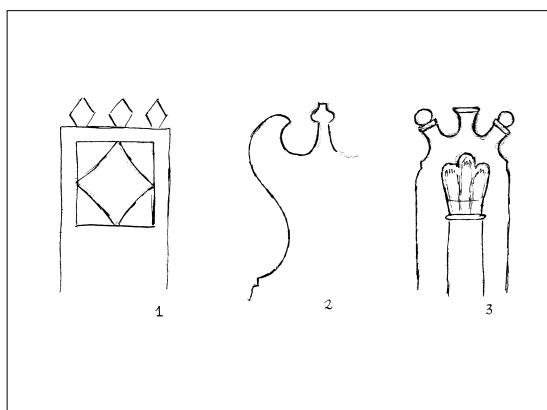

Fig. 52. †Stolegavle fra slutningen af 1500-tallet, jf. fig. 54 (s. 1292). Skitse ved Chr. Axel Jensen 1909. – †Ge-stühlgiebel vom Ende des 16. Jahrhunderts.

Fig. 53. Indre set mod øst, bl.a. med $\dagger$ stolestader og $\dagger$ pulpitur (s. 1292, 1295). Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Inneres gegen Osten, u.a. mit $\dagger$ Gestühl und $\dagger$ Empore.*

dært monteret, idet de vandrette rammestykker, som er stafferet i lys egemaling, savner den profileret, der ses på de lodrette mellemstolper og tilsyneladende i øvrigt adskiller sig fra indramningen af det ældre pulpitur i sin tidligere opstilling (fig. 49). De fem fag med ældre bemaling (nr. 2-3, 6-7, 8) viser stående apostle på blålig grund; de respektive navne er anført med sorte versaler. Samtlige er udført efter Hieronymus Wierix' apostelserie fra o. 1600.⁶⁶ Regnet fra venstre mod højre ses »S. Philippvs:« (nr. 2), vist med stavkors, blåsort klædning; »S. Iacobvs Maior.« (nr. 3) med bog i højre og stav i venstre hånd; gråbrun kappe og rød kjortel; »S. Mathias.« (nr. 6) med håndøkse, grågrøn kappe og blå kjortel; »S. Simon.« (nr. 7) med bog under højre arm og stor sav i venstre hånd, gråhvid kappe og rød kjortel. Hertil slutter sig løsfaget med »S. Thomas.« med spyd og bog, blå kappe og rød kjortel. De øvrige panelfag (nr. 1, 4 og 5) synes, uanset bagsidens skråfas, se-

kundære. Alle viser summarisk malede, hovedløse figurer på lys grund uden indskrifter.

Brystningspanelet synes at være en nyere omarbejdning af dele fra det ældre vestpulpitur, der netop omfattede otte fag; heraf var det første fag placeret vinkelret i forhold til de øvrige, ud for det vestligste vindue i sydmuren, mens de to nordligste fag knækkede ved overgangen til det yngre nordpulpitur (jf. nedenfor). Tre kraftige piller bar sammen med indmurede knægte pulpituret, hvortil opgangen fandtes i skibets nordvesthjørne (jf. fig. 13). Ifølge Chr. Axel Jensens beskrivelse 1909 rummede brystværket renæssanceprægede profiler, hvilke dog synes elimineret ved nymontering. Pulpituret, der på daværende tidspunkt var gråstafferet, blev reduceret i højre side ved opsætningen af nordsidens pulpitur 1801. Nu på Lemvig Museum (inv.nr. 3170).

$\dagger$ Pulpitur (fig. 53-54), udført 1801 ifølge indskåret indskrift på gesimsen (»Gemacht 1801«).

Fig. 54. Indre set mod vest, bl.a. med †stolestader (s. 1292) og †pulpitur 1801 (s. 1295).
Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Innernes gegen Westen, u.a. mit †Gestühl und †Empore.*

Pulpituret, der tilsyneladende havde 21 panel-fag, strakte sig fra skibets østende mod vest, hvor det var sammenføjet med ovennævnte. Strukturen blev båret af ni spinklere piller med knægte. Opgangen foregik via en åbning brudt igennem triumfvæggen, jf. fig. 13. Trods den anførte indskrift synes ældre profiler fra 1700-tallet at være indgået heri ifølge Chr. Axel Jensen. Gråstofferet som ovennævnte.

Det er formentlig dette pulpitur, 1841 betegnet 'det nye loft', der var beregnet til mandstole, ligesom det vel er identisk med det 8 alen (496 cm) lange pulpitur i kirkens vestende, der nævnes

1862 med plads til 32 stole.¹⁵ Muligvis ligeledes identisk med det 1844 omtalte 'nye fruentimmerloft', ved hvis nedgang anbragtes en dobbeltdør (jf. s. 1269).³³ Skillerummet på pulpituret (vel dette) anbefalede i øvrigt 1859 flyttet fire stole mod øst, så en ny dør til nedgang kunne anbringes her.³³

Et †*harmonium*, bjærget efter fregatten Alexander Newskijs forlis ved Harboøre september 1868, skænkede til kirken, hvor det dog kun var i brug en kort periode. Siden bortsolgte det på auktion.⁶⁷

†*Salmenummertavler*. 1862 nævnes to sorte tavler,¹⁵ vel identiske med to af de tre, der ses på fig.

50, 53; svejdet overkant, sortmalede og beregnet til kridtpåskrifter. To rækker *†hatteknager* ses fig. 53 på sydvæggen.

†Pengetavle, omtalt 1862.¹⁵

†Ligbåre. 1592 indkøbtes en ligbåre, der fornyedes 1649.¹⁶ En *†jordpåkastelsesskovl* er nævnt 1862.¹⁵

†Klokker. 1) Tidligst nævnt 1584 i forbindelse med knebelens forlængelse og atter 1586, da en tømmer betales for at hænges klokkeværket i tårnet. 1588 noterede regnskaberne også den landsdækkende sørgeringning i anledning af Frederik II's begravelse 4. juni 1588. 1608 udførtes desuden et klokkebeslag. 1629 afregnedes for jern, træværk og udgifter til klokken genophængning.¹⁶ Omstøbt til 2) 1642, jf. latinsk indskrift: »Nonne sunt duodecim horæ unius diei. Ergo vigilate et orate, quia nescitis horam, quæ venturus est (.) Dominus Anno 1642« (Er der ikke 12 timer i en dag? Derfor våg og bed, for I kender ikke den time, da Herren vil komme. I året 1642).¹⁷ Efter indskriften fulgte initialerne: »C:M:V«, måske for klokkestøberen (eller klokkestøberne, Claus (Claude) og Michel Vovllemot, jf. de samtidige klokker i Hvornum (Onsild Herred, Randers Amt) og Vorde (Nørlyng Herred, Viborg Amt).⁶⁸

Præsteindberetningen fra 1766 nævner, at klokken var revnet og derfor kun 'giver liden lyd fra sig'. En omstøbning blev derfor anbefalet,²¹ omend den først effektueredes 1835 (s. 1289).³³

GRAVMINDER

Mindesten. 1) O. 1879, for Herman Carl Moe, *4. dec. 1878, †24. feb. 1879. Af grålig kalksten, ca. 35×30 cm, med indskrift i fordybet antikva. Monumentet over en spæd søn af daværende sognepræst, Carl Moe, var tidligere kronet af et kors og opstillet på kirkegården; i dag placeret under alterbordet, jf. mindetavle nr. 2. 2) O. 1894, for Theodor Hoffmann Madsen, *14. juli 1893, †2. feb. 1894; 42×30 cm, gravsten af grålig kalksten med vandret brudlinje hen over midten, indskrift i fordybet antikva. Tidligere på kirkegården, nu under alterbordet, jf. mindetavle nr. 2.

Kirkegårdsmonumenter. I lighed med andre af kystområdets kirker har Harboøre Kirkegård fået en særegen status som gravplads, ikke blot for sognets egne beboere, men også for talrige fremmede ofre for skibbrud eller for drukneulykker i forbindelse med dramatiske redningsmanøvrer gennemført af lokale bådelaug. Blandt de druknede tælles også adskillige omkomne fra 1. Verdenskrig 1914-18.⁶⁹ I forbindelse med en række af de større ulykker er opsat et antal fællesmonumenter, der beskrives nedenfor. Hertil kommer udvalgte familiegravsteder, ældre gravsten og mindsten for medlemmer af De Helliges Samfund samt støbejernskors.

Fællesmonumenter. 1) O. 1863. Mindesten over to skibslav, som omkom 1862 og -63 (jf. minde-

Fig. 55. Grottesten på fællesgrav nr. 2, o. 1868, for de druknede fra den kejserlige russiske fregat »Alexander Newskij« forlis 25. sept. 1868 (s. 1298). Foto Hugo Johannsen 2011. – *Grottenstein auf Gemeinschaftsgrab Nr. 2, um 1868, für die Ertrunkenen beim Untergang der kaiserlichen russischen Fregatte »Alexander Newskij« am 25. September 1868.*

tavle s. 1288). Sandsten, 140×82 cm, med indskrift i fordybet antikva: »Minde over 19 Fiskere, som druknede paa Havet d 17. Nov. 1862 og d 11. Mai 1863«. Herunder et moraliserende vers fra Mark. 16,16 : »Hvo som troer og bliver/ døbt skal blive salig/ men hvo som ikke troer/ skal blive fordømt«. Syd for kirken, vest for nr. 4.

2) (Fig. 55), o. 1868, for underofficer Odinzoff og matroserne Shiloff og Poliakoff, †25. sept. 1868 ved den kejserlige russiske fregat »Alexander Newskij«s stranding.⁷⁰

Grottesten af grå sandsten med tavle af hvidt marmor, hvorpå indskrift i fordybet, sortmalet antikva. Det kronende marmorkors er afbrækket ved hærverk. Gravstedet, nordvest for kirken, indhegnes af samtidigt, sortmalet støbejernsgitter.

3) (Fig. 56-57), o. 1893 og o. 1910. Mindesten over de 26 fiskere fra sognet, som druknede 21. nov. 1893 under landingsforsøg.⁷¹ Bauta af grå granit, kronet af hvidt marmorkors og med ind-

fældede marmortavler på for- og bagside. Tavlen på forsiden er af hvidt marmor, 138,5×69,5 cm, og skal være skænket af en billedhugger Fiskebæk i Århus.⁷² Den viser navne og fødselsår på de druknede, indrammet af skriftsteder og følgende indskrift, alt med antikva i relief: »Minde over de den 21. Novbr. 1893 under Landings Forsøg Forulykkede 26 Fiskere af Harboøre Sogn«. Navnene er tilsyneladende opregnet i tilfældig orden: Poul Pedersen Hav, *6. okt. 1864; Niels P. A. Holm, *12. nov. 1862; Peder R. Andersen, *24. nov. 1859; Niels P. Andersen, *1. febr. 1857; Erik Jensen Langer, *30. marts 1861; Ole Laurids Olesen, *30. sept. 1858; Carl J. Johansson, *28. febr. 1858; Niels N. Falkesgaard, *12. sept. 1860; Mads Stausholm, *24. dec. 1846; Mads Christensen, *15. dec. 1848; Joseph Pedersen, *10. aug. 1846; Lars Peitersen Hav, *20. sept. 1848; Jakob Jakobsen, *24. sept. 1859; Niels Nørg. Pedersen, *15. aug. 1858; Niels Eskildsen, *28. sept. 1848;

Fig. 56. †Stele på fællesgrav nr. 3, o. 1893, for 26 fiskere, druknet under landingsforsøg 21. nov. 1893, i monumentets oprindelige udformning (s. 1299). Foto o. 1900 i KglBibl. – †Stele auf Gemeinschaftsgrab Nr. 3 in ursprünglicher Form des Monuments; um 1893, für 26 Fischer, die beim Anlegeversuch am 21. November 1893 ertranken.

Ole Christiansen Toft, *12. okt. 1864; Søren Jensen, *1. juni 1842; Anders Chr. Iversen, *8. jan. 1870; Laust Chr. Tøtt, *27. dec. 1848; Christen Clausen, *12. aug. 1849; Jens Simonsen, *30. juli 1846; Jakob M. Bredkjær, *4. nov. 1874; Jakob P. Bruun, *22. nov. 1868; Chr. B. N. Madsen, *31. aug. 1870; Lars L. Kynde, *3. sept. 1874; Jens C. Christensen, *23. aug. 1875. Over navnelisten læses: »Af Herren er dette sket, det er underligt for vore Øjne« (Sl. 118,23); under listen: »Seer til, at ikke Nogen forsømme Guds Naades Tid« (Hebr. 12,15). Indskrifterne flankeres af en båds-hage og en åre, omvundet med henholdsvis ege-løv og laurbær. Foroven ses to delfiner og forne-den symbolerne for Tro, Håb og Kærlighed.

Tavlen på bagsiden, 59×36,5 cm, som skal være udført af en kunstner fra København,⁷³ er sort og glatpoleret med indtætset fremstilling af fiskerbåde, der havarerer i det stormpiskede hav. Desuden læses følgende indskrift i fordybede versaler: »Til Minde om Fiskerne som forulykkede Natten mellem den 20. og 21. Novbr. 1893« samt under billedet »Gud er Kærlighed«.

Tavlerne og korset er overflyttet fra det oprindelige monument, som ifølge ældre fotografi (jf. fig. 56) var en $\dagger$ stele af beton(?), hvor den sorte marmortavle ses indfældet i en blanding på den vestvendte forside. Stelen var opstillet nord for kirken i et lille anlæg, hegnet af $\dagger$ støbejerngitter. Ved fornyelsen af monumentet, som kan skyldes brøstfældighed i stelen, blev den lille tavle indsat i bagsiden af den nye bauta, mens den store hvide marmortavle udgør forsiden. Efter monumentets fornyelse bibeholdtes opstillingen inden for støbejernsgitteret (jf. fig. 10), men efterfølgende er denne indhegning sløjfet til fordel for en bøgehæk og stelen vendt med den hvide marmortavle mod syd.⁷⁴

Ulykken vakte bestyrtelse og sorg over hele landet; imidlertid tolkedes pastor Moes prædiken ved begravelsen 27. nov. som den indremissionske vækkelses intolerante fordømmelse af de 'vantro', og vakte stort røre og forargelse, navnlig i hovedstadens presse.⁷⁵

4) O. 1897 (fig. 58). Mindesten for de 12 fiskere, som omkom ved redningsbåden 'Liløres' kæntring 25. jan. 1897 (jf. kirkeskib s. 1289). Den høje

stele af grå granit hæver sig over en todelt sokkel og står med mørkpoleret forside, prydet af et stiliseret ringkors, som flankeres af liljer. I centrum af korset læses med fordybede versaler: »Kærligheden søger ikke sit eget« (1 Kor. 13,5), og forneden: »Fandt døden ved redningsbåden 'Lilør's kæntring under redningsforsøg den 25. januar 1897. Danske mænd, kvinder og børn rejste dette minde«. Ved foden af stelen er lagt en sten af grå granit, 200×112 cm, indrammet af en tovsnoet vulst. På den polerede overside ses de druknedes navne i fordybede versaler, flankeret af tangplanter: Peder Stopper Larsen, *18. nov. 1838; Peder Nielsen, *22. dec. 1863, baadformand; Anders Stinus Nielsen, *15. maj. 1866; Lars Peder Larsen, *16.

Fig. 57. Bauta på fællesgrav nr. 3, o. 1893 (jf. fig. 56) efter monumentets ændring o. 1910 (s. 1299). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Bautastein auf Gemeinschaftsgrab Nr. 3, um 1893, nach der Änderung des Monuments, um 1910.*

jan. 1867; Ole Bro Nielsen, *2. marts 1864; Peder Pedersen Rønn, *18. febr. 1860; Peder Laursen, *28. aug. 1866; Laust Christen Christensen, *14. sept. 1855; Peder Sørensen Hvas, *20. dec. 1842; Joseph Jensen Knak, *9. nov. 1842; Mads Nielsen Bierg, *29. nov. 1847; Jens Nygaard Jensen, *25. okt. 1856. Stenene er opstillet syd for kirken og hegnes af granitborner, forbundet med kæder. Oprindeligt var stelens forside vendt mod vest (jf. fig. 10), men er senere drejet mod nord.

5) O. 1920 (fig. 59). Bauta af grålig granit, beko-
stet af den tyske regering og opstillet til minde om
tyske marinere, som druknede ved en minespræ-
gning.⁷⁶ I fordybet antikva læses: »Es starben den
Heldentod für ihr deutsches Vaterland«. Herefter

Fig. 58. Bauta og liggesten på fællesgrav nr. 4, o. 1897, over mandskabet på redningsbåden »Liløre«, druknet ved kæntring 25. jan. 1897 (s. 1299). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Bautastein und Liegestein auf Gemeinschaftsgrab Nr. 4, um 1897, für die Mannschaft des Rettungsbootes »Liløre«, die bei der Kenterung am 25. Januar 1897 ertrank.*

Fig. 59. Bauta på fællesgrav nr. 5, o. 1920, over tyske marinere omkommet i Nordsøen under 1. verdenskrig (s. 1300). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Bauta auf Gemeinschaftsgrab Nr. 5, um 1920, für deutsche während des Ersten Weltkrieges in der Nordsee umgekommene Mariner.*

følger navnene på 11 identificerede marinere, og indskriften slutter med følgende: »14 unbek(annte) Deutsche Marineangehörigen 1918«.⁷⁷ Opstillet på kirkegårdens nordre del tæt ved vesthegnet og indhegnet af granitborner, som forbindes med kæder. Inden for anlægget er henlagt fire liggesten, regnet fra nord mod syd: a) (Vinzencz Kalka og Hans Pahlas, †7. juli 1918. Poleret, mørkegrå granit, 46×42 cm. b) Jakob Engellandt, †7. juli 1918 og Valentin Wundrade, †10. juli 1918. Poleret, mørkegrå granit, 46×41 cm. c) Minen Ober-Matrose Gustav Tiemann, *28. marts 1895, †11. juli 1918. Hvidt marmor, 42×54 cm. d) Minen Maskinisten Wilhelm Hees, *24. jan. 1890, †11. juli 1918. Hvidt marmor. 41,5×54 cm.

6) O. 1920 (fig. 60), indhegning med gravsten for fire andre ofre for 1. Verdenskrig, drevet i land ved Harboøre: a) P. L. Stone, †9. aug. 1917, 43 år gammel. »Ch(ief) petty officer« (1. underofficer)

på HMS »Recruit«. Sten af grå kalksten med indskrift i fordybede versaler mellem medaljon med anker og kors.⁷⁸ b) Albrecht Grüsemann, løjtnant i det brandenborgske infanteriregiment nr. 48, *17. juli 1896 i Heimsen, †28. juli 1917 i luftkamp ved Ostende.⁷⁹ Grå granitsten med sortpoleret forside, fordybet antikva under kors. c) Hans Buhr, maskinist?, *21. sept. 1894, †22. aug. 1917. Sten som b. d) »Es starben für ihr Vaterland zwei unbekannte deutsche«, †20. jan 1918 og †11. juli 1918. Liggesten, 46×92 cm, grå granit med sortpoleret forside, antikva under jernkors. På kirtegårdens nordre del, nord for nr. 5.

7) O. 1920 (fig. 61). Mindesten for ilanddrevne, ukendte sømænd. Rødgrå granitstele med indskrifttavle og relieffremstilling af fiskerbåd i stormpisket hav, udført af billedhuggeren Torvald Westergaard, begge af hvidt marmor, 80×36 cm, og.⁸⁰ Teksten i fordybet antikva henviser til Åb. 20,11-15 og lyder:

»Tavse og ukendte
kom de til Land
deres Navne dog vides
paa Evigheds Strand«.

Stenen er opstillet på kirtegårdens nordre del, vest for mindeanlægget (nr. 8).

8) 1942. Mindelund (fig. 62), udført af billedhuggeren Torvald Westergaard.⁸¹ Anlægget består

Fig. 61. Stele på fællesgrav nr. 7, o. 1920, for ilanddrevne, ukendte sømænd, med relief ved Torvald Westergaard (s. 1301). Foto Hugo Johannsen 2010. – Stele auf Gemeinschaftsgrab Nr. 7, um 1920, für an Land getriebene, unbekannte Seemänner, mit Relief von Torvald Westergaard.

Fig. 60. Steler og liggesten på fællesgrav nr. 6, o. 1920, for tyskere og en englænder, døde under 1. Verdenskrig og drevet i land på Harboøre Strand (s. 1300). Foto Hugo Johannsen 2010. – Stelen und Liegesteine auf Gemeinschaftsgrab Nr. 6, um 1920, für Deutsche und einen Engländer, die während des Ersten Weltkrieges starben und am Harboøre Strand an Land trieben.

af en mur af rød Neksøsandsten, sammensat af tavler med de afdødes navne. Muren hviler på en trinvis opbygget sokkel af grå granit og i murens midte er indsat et relief af gråhvidt, grønlandsk marmor 163×100 cm, forestillende en moder, der tager afsked med sin søn, som skal på havet. På sokkelpartiet læses et vers i fordybede versaler:

»De stred paa Havet for dagligt Brød
Og fandt derude den bitre Død
Engang i Opstandelsens Morgengry
Skal Gud dem kalde til Liv paany«.

Forneden til højre ved moderens fod læses med graveret antikva »Torvald Westergaard«. Rækken

af personnavne indledes med Chresten Møllerup, *29. juni 1860, †24. jan. 1902 og Niels Jensen Møllerup, *8. okt. 1867, †24. jan. 1902, begge fra Zoar L. 50. Den afsluttes med Mads Munk Pedersen, *20. nov. 1938, †30. juni 1963 fra Else Friis L. 290. En forplads er belagt med grålige brudsten, og adgangen til mindelunden flankeres af to lave karmsten af granit, hvorpå læses med indhuggede versaler: »Reist af Venner og Kammerater« (vest) og »15.11.1942« (øst).

Familiegravsteder. 1) 1924 (fig. 63). Telefondirektør og forhenværende entreprenør på Harboøre, Gregers Kirk, *30. juli 1845, †9. febr. 1923 og hustru Kristiane Kirk, f. Stausholm, *7. maj 1845, †2. maj 1921. Endvidere døtrene Kirsten Kirk, *5. aug. 1872, †9. okt. 1894 og Kathrine Kirk, *19. marts 1885, †4. marts 1908.

Mindesmærke ved billedhuggeren Elias Ølsgaard, Århus, indhegnet af granitborner med smedjernslåge, hvorpå årstallet »1924«. Gravmonumnet udgøres af en bauta af lys, rødlig granit med korsdekoration over portrætmedaljon

i bronze af afdøde. Herunder personindskrift i versaler; på lave sidestykker er med reliefversaler udhugget døtrenes navne i fordybede felter. Foran bautaen er opstillet en bronzeskulptur af en sørgende kvinde med blomster i højre hånd, mens hun med venstre peger ned mod en rose ved sin fod. På soklen læses med indgraveret antikva: »Elias Ølsgaard«. På en liggelsen foran bautaen, ligeledes af rødlig granit, læses i reliefversaler, indrammet af egeløvskrans i bronze: »I taknemlig Erindring fra Telefonfunktionærer«.

På gravstedet findes desuden to nyere liggelsen, dels for faderen, Chr. Christensen Kirk, *4. aug. 1812, †13. maj 1884, dels for en efterlevende datter, Stine Anette Rø(n), f. Kirk, *4. aug. 1886, †18. juni 1965.⁸²

Gravsten. 1) (Fig. 64), o. 1750, for Peder Larsen (Laursen) Fischer, *i Weilby (Vejlby) på Harboøre 10. aug. 168.,⁸³ †17□ (1762) sammesteds, med hustruen, Johanne Lars Daatter (Lauritzdatter), *1. nov. 1689, †13. juli 174. (5 eller 8(?)) i sit 66. (eller 68.) år.⁸⁴

Fig. 62. Fællesgrav nr. 8, 1942, for druknede sømænd fra Harboøre. Mindelund ved Torvald Westergaard (s. 1301). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Gemeinschaftsgrab Nr. 8, 1942, für ertrunkene Seemänner bei Harboøre. Gedenkstätte, von Torvald Westergaard.*

Fig. 63. Familiegravsted, o. 1923, for Gregers Kirk, udført af Elias Ølsgaard (s. 1302). Foto Hugo Johannsen 2010. – Familiengrabstätte für Gregers Kirk, um 1923.

Lys grå, flammet kalksten, 186×125 cm; overfladen er delvist eroderet og indskriften i fordybet kursiv partielt vanskelig tydbar. Det ovale skriftfelt med personalia er indfattet i en laurbærkrans og kronet af Den opstandne Kristus. På siderne står Peter (tv.) og Paulus (th.) på volutsmykkede postamenter. I hjørnerne evangelistmedaljoner henholdsvis med »S. Mathæus« og »S. Marcus« (foroven tv. og th.) samt »S. Lucas« og »S. Johannes« (forneden tv. og th.). I fodfeltet er religiøs sentens efter personalia. Stenen er opsat indvendigt på ligkapellets sydvæg, vest for indgangen.

2) (Fig. 65), o. 1750, genbrugt o. 1849, for Peder Boller Ingstrup, *11. okt. 1788 i Harboøre Degnebolig, hvor han var skolelærer og kirkes(anger) i 37 år; »denne sjældne Lærer, trofaste Mand og kjerlige Fader« døde sammesteds 24. maj 1849; med hustruen Ane Ingstrup, *14. juli 1789, <†23. marts 1864>.

Gråligt (norsk?) marmor, 174×111 cm, med indskrift i fordybet skriveskrift; kartoucheindrammet skriftfelt, øverst og nederst smykket med vinget timeglas og kranium over korslagte knogler. Til venstre og til højre for feltet står apostelfyrsterne, »Petrus« (tv.) og »Paulus« (th.). I hjørnerne evangelistmedaljoner, henholdsvis med »S. Matteus« og »S. Marcus« (foroven tv. og th.) samt »S. Lucas« og »S. Johannes« (forneden tv. og th.). På kirkegårdens nordre del, nær koret.

3) (Fig. 66), o. 1750, genbrugt o. 1920 som bygningstavle, jf. s. 1252.

4) (Fig. 66), o. 1831, for Børge Olsen, sognepræst i Harboøre og Engberg, (*16. juli 1784), †10. nov. 1831 i en alder af 47 år, 3 måneder og 24 dage.

Lys grå, flammet kalksten, 194×125,5 cm; indskrift i fordybet skriveskrift. Skriftfeltet er indfat-

Fig. 64. Gravsten nr. 1, o. 1750, for Peder Laursen Fischer og Johanne Lauritzdatter (s. 1302). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – Grabstein Nr. 1, um 1750 für Peder Laursen Fischer.

Fig. 65. Gravsten nr. 2, o. 1750, genbrugt o. 1849 for Peder Boller Ingstrup (s. 1303). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – Grabstein Nr. 2 um 1750, um 1849 wiederverwendet für Peder Boller Ingstrup.

tet i en rundbuet arkade, båret af enkle piller, idet to vaseformede felter er særligt udhævet i stenens nedre del, tv. med et skriftsted (Sl. 119,102), th. med oplysning om, at beboerne i Harboøre lod stenen lægge. Stenen, der ikke synes genbrugt, har dog et udpræget arkaiserende stilpræg. Øverst ses den opstandne Kristus flankeret af basunblæsende dommedagsengle, nederst er vinget timeglas over kranium og knogler. Store valmueblomster med fligede blade udfylder fladen, både over og under indskriften. I niche i ligkappellets nordvæg.

†Gravsten. Præsteindberetningen 1769 omtaler tre sten på kirkegården:¹⁷ 1) O. 1741, over Christen Jensen, *15. jan. 1712 i Bøvling Sogn (Bøvling Sogn), †20. marts 1741 på Stausholm

på Harboøer (Stausholm på Harboøre) i sit 29. år og begravet af sin fader, Jens Pedersen, 'sættedommer', dvs. særligt beskikket dommer, på Rysensteen. Placeret tv. for nr. 2. 2) O. 1760, over Jens Pedersen, *1675, †3. febr. 1760 på Stausholm på Harboøer (Stausholm på Harboøre), sammen med hustruen gennem 56 år, Maren Jensdatter, *1677, †28. juni 1757. Parret havde sammen tre børn, hvoraf de to efterlevende havde ladet »ligge denne Steen deres salige Forældre til Æreminde«. Efter personalia to skriftsteder, sat som de afdødes 'ligtekster' (Sl. 73,25-26 og Sl. 42,2-3). 3) O. 1766, over Jens Jensen Stausholm, *10. nov. 1706 i Kølheede i Bøvling Sogn (Kølhede i Bøvling Sogn), i 12 år i hofstjeneste på Lundbæch (Lundbæk) hos baron Otto Henrich Juel (Juel-Rysensteen), siden i 30 år forvalter for samme ved Rysensteen og Rammegård, ugift, †13. nov. 1766.

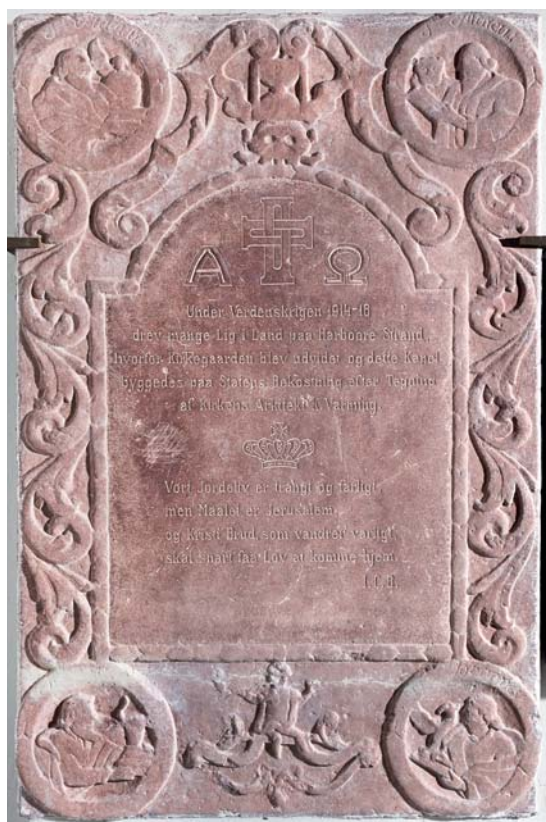

Fig. 66. Gravsten nr. 3, o. 1750, genbrugt som bygnings-tavle o. 1920 (s. 1252). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – Grabstein Nr. 3 um 1750, um 1920 wiederverwendet als Bau-tafel.

Fig. 67. Gravsten nr. 4, o. 1831, for Børge Olsen (s. 1303). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Grabstein Nr. 3, um 1831 für Børge Olsen.*

Af sandsten. Den afdøde havde skænket 8.000 rigsdaler, hvis renter årligt af lensbaronen uddeltes til de fattige ved de to godser efter sognepræsternes efterretninger. Afdøde stedtes til hvile af svogeren, kirkens sognepræst Poul Christian Riis, og søsteren, Maria Catharina Stausholm, der forpligtedes til besørge »en sømmelig Jordefærd« for ham, samt at opsætte »en smuk Liigsteen«. ⁸⁵ Efter personalia skriftsted (2 Tim. 1,12). Placeret på kirkegården, nord for koret, th. for nr. 2. Stenen, hvoraf kun enkelte fragmenter senere fandtes, erstattedes 1903 af bauta (s. 1306). ⁸⁶

Mindesten for medlemmer fra De Helliges Samfund. ⁸⁷ En særegen lokal gravskik, der navnlig fandt udbredelse inden for indremissionske kredse i 1900-tallets første halvdel, ikke mindst i Harboøre, ⁸⁸ er repræsenteret i anvendelsen af ensartede gravplader af hvidt marmor, forsynet med afdødes

indhugne initialer, et skriftsted og et enkelt plante- eller blomsterornament. Pladerne, hvoraf en række var leveret fra Torvald Westergaards værksted i Lemvig, var placeret ved siden af eller uafhængigt af andre gravminder for de pågældende. Indskrifter med videre var oprindelig forgyldte, men er siden oftest nyopmalet i sort. En samling af eksempler er placeret ved kirkegårdens indgang, nordvest for kirken (fig. 68). Andre findes spredt rundt på området. Endelig findes to **mindesten*, henholdsvis for en unavngiven og for P. M. på Lemvig Museum (inv.nr.331/1982 og 723/1982).

Støbejernskors mv. Et gravsted (fig. 69) på kirkegårdens sydside rummer seks støbejernskors samt en liggelsen; samtlige indskrifter på korsene er opmalet i gult: 1) O. 1864, for Ane Katharine Pedersen Stausholm, *12. nov. 1808, †10. juni 1864. 83 cm højt; gennembrudt kors med firpas og sparlignende figurer samt tværoval indskriftplade, hvorpå tekst i reliefversaler, jf. nr. 3 og 5. ⁸⁹ I familiegravsted syd for kirken. 2) O. 1868, for Kirstine Christensen Rönn, *14. juli 1807, †15. sept. 1868. 72 cm højt; kors med trepasformede korsender og rosetteprydelse øverst på den lodrette korsstamme. Indskrift i reliefversaler. ⁹⁰ Sammesteds. 3) O. 1882, for K. G. (Karen Gaj) Jakobsgaard, *4. jan. 1857, †9. juni 1882. Ca. 87 cm højt; gennembrudt kors med firpas og sparlignende figurer samt tværoval indskriftplade, hvorpå tekst i reliefversaler, jf. nr. 1 og 5. ⁸⁹ Sam-

Fig. 68. Mindesten for medlemmer af 'De Helliges Samfund' (s. 1305). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Gedächtnisstein für Mitglieder der 'Gemeinschaft der Heiligen'.*

mesteds. 4) (Jf. fig. 69), o. 1882. Ca. 94 cm højt, gennembrudt kors med centralt cirkelfelt med kerubhoved og udsmykning af valmueblomster og -kapsler på korsarmene. Korset er uden indskrift.⁹¹ Placeret sammesteds. 5) O. 1887, for Margrethe Jakobsgaard, *20.sept. 1855, †7. marts 1887. Ca. 83 cm højt; gennembrudt kors med firpas og sparliggende figurer samt tværoval indskriftplade, hvorpå tekst i reliefversaler, jf. nr. 1 og 3.⁸⁹ På familiegravsted i syd. 6) O. 1901, for Ane Dorte Christensen, *14. juli 1828, †6. nov. 1901. Ca. 87 cm højt, kors med trepasformede korsender og udsmykning med seks-takkede stjerner; indskrift med reliefversaler.⁹² Sammesteds. I familiegravstedet findes desuden *liggesten* af hvidligt marmor, o. 1873, for Laurids Andersen, *19. marts 1819, †14. aug. 1875. 77×58 cm. På randen af stenen, der har halvrundt felt over indskriften med symbolerne for Tro, Håb og Kærlighed samt timeglas, er fæstnet en bronzeindramning.

Bauta, 1903, for Jens Jensen Stausholm (jf. †gravsten nr. 3). Monumentet, der var af svensk granit, rejstes af de syv legatydede kommuner, der nød godt af afdødes legat, stiftet 1766. Nord for koret.⁹³

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ringkøbing Amt i almindelighed henvises til s. 54 f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 56 f. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. *Kirkens arkiv.* Synsprot. 1862 ff. (*Synsprot.*). *Thyborøn-Harboøre Lokalkrav.* Regnskaber 1804-21; 1915-45.

Lemvig Museum. Museumsprotokol.

LAVib. Landsbykirkernes regnskaber. Harboøre Kirkes regnskab 1584-1653 (C-KRB-163); *Viborg landstings skode- og pantebøger.* Skodborg-Vandfuld herreders skode- og panteprotokoller 1799-1808 (19. nov. 1801 (B 77b-SP 4)); *Rysensten birk. Skode- og panteprotokoller.* 1799-1815 (24. juli 1801 (B77b-SP 1)); *Kirkebøger.* Kirkebøger for Engbjerg og Harboøre menigheder 1738-79 (C-492 A-1).

NM. *Håndskrifter.* F. Uldall, *Om de danske Landsbykirker* VI, 1892, 175-78 (Uldall 1892). *Indberetninger.* J. B. Løffler 1880 (bygning og inventar, *Løffler 1880*); Chr. Axel Jensen 1909 (bygning, kalkmalerier og inventar, *Jensen 1909*).

Tegninger. NM. Blad med plan, snit og sydfacade samt altertavle og prædikestol ved K. Varming 1908; måleblade af nordfacade og detaljer 1909; nordfacade ved Chr. Axel Jensen og S. A. Claudi-Hansen 1909. *Thyborøn-Harboøre Lokalkrav.* Plan, snit, facader og situationsplan til projekteret kirke ved A. E. Andersen 1907; plan, snit og facader til ny kirke ved K. Varming

Fig. 69. Familiegravsted på kirkegårdens sydside med støbejernskors nr. 1-6 samt liggesten (s. 1305). Foto Hugo Johansson 2011. – *Familiengrab auf der Südseite des Friedhofes mit den gusseisernen Kreuzen Nr. 1-6 sowie einem Liegestein.*

1909. Poulsen & Partnere, Thisted. Plan, snit og facader ved Poul Hansen og Ib Lydholm 1974.

Litteratur. Johs. Tholle, »Harboøre Kirkegaard«, *Vore Kirkegaard*, 1928-29, 4-11; J. Gr. Pinholt, »Stausholms Legat og hans Grav«, *HaArb* 1941, 136-39; Karsten Christensen, »Når vejrhnen er en fisk«, *Kirkebladet for Harboøre-Engbjerg pastorat*, september-november 2010, 4; Martin Knak, »Lokalarkivet«, smst., 6-7; Ellen Damgaard, »Harboøre kirkes altertavle«, smst., 8-9; Ebbe Ravn Sørensen, »Harboøre kirke 100 år«, smst., 14-16.

Historisk indledning ved Mogens Kragssig Jensen og Birgitte Bøggild Johannsen, bygningsbeskrivelse ved Hugo Johannsen, kalkmalerier og inventar ved Birgitte Bøggild Johannsen, heraf dog orgler ved Ole Beuchert Olesen, gravminder ved Hugo Johannsen og Birgitte Bøggild Johannsen. Tysk oversættelse ved Mirjam Gebauer. Redaktionssekretær Heidi Lykke Petersen. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet 2010.

NOTER

¹ Kong Valdemars Jordebog, Svend Aakjær (udg.), Kbh. 1926-43, I, 26; II, 190. If. Aakjær hentyder flertalsbetegnelsen 'øræn' til de to halvøer Thyør og Harboøre, der således endnu på dette tidspunkt nævnes blandt jyske kongelever. Jf. også *DaStedn* 112.

² *DiplDan* 2, I, nr. 156 (14. marts 1255).

³ *Oldemoder* 112.

⁴ Nielsen 1894 404.

⁵ Jf. *DaKirkelove* I, 458; Ejvind Slottved, »Klemmebrevene 1555. Studier over præsternes økonomi under Christian III«, *HistT* 12, 6, 1973, 483.

⁶ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-163). Jf. også generelt om eftermiddelalderlige votivgaver, Carsten Bach-Nielsen, *Sømanden og døden. En ikonografisk skitse om de druknede og de reddede i nordisk kirkekunst*, Højbjerg 2009.

⁷ *Kronens Skøder* II, 343-44.

⁸ Kirken solgtes ved auktion i forbindelse med afhændelsen af Rammegård (Ramme Sogn) og Herpinggård (Trans Sogn), jf. LAVib. *Skodborg-Vandfuld herreders skøde- og panteprot.* 1799-1808, lyst 19. nov. 1801 (B 77b-SP 4).

⁹ Om transaktionerne, jf. LAVib. *Rysensten Birk. Skøde- og panteprot.* lyst 24. juli 1801 (B 77c-SP 1); *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1805-06, 23. dec. 1806 (C 4-707). Vedr. status for 1809, jf. LAVib. *Ribe bispeark.* Visitatsprot. for Ringkøbing Amt 1809-30 (C 4-846).

¹⁰ RA. *DaKanc.* G 119. Originale skøder til kongen på jus vocandi til kirker samt på birkeret mv. 1799-1808.

¹¹ Om Carl Moes tid i Harboøre, hvoraf en af frugterne var den særlige *Harboøresangbog* fra 1888, jf. bl.a. Paul Nedergaard, *Dansk præste- og sognehistorie. VI. Vi borg stift*, Kbh. 1963, 599-618.

Fig. 70. Markering af grundstensens plads i korets sydøstre hjørne (s. 1259). Foto Hugo Johannsen 2010. – Markierung des Grundsteins in der südöstlichen Ecke des Chores.

¹² Tang Kristensen, *Danske Sagn* III, 164.

¹³ Tang Kristensen, *Danske Sagn* II, H nr. 483.

¹⁴ Jf. Johs. Tholle, »Harboøre Kirkegaard«, *Vore Kirkegaard*, 1928-29, 4-11.

¹⁵ *Synsprot.*

¹⁶ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-163).

¹⁷ LAVib. *Ribe bispeark.* Præsteindb. til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-775).

¹⁸ LAVib. *Ribe bispeark.* Kirkesyn 1788-92 (C 4-190).

¹⁹ *Thyborøn-Harboøre Lokalarkiv.* Rgsk. 1804-32.

²⁰ LAVib. *Ribe bispeark.* Indb. om kirke- og præstegårdssyn 1793-1815 (C 4-704-09).

²¹ LAVib. *Ribe bispeark.* Kirkesyn 1696-1775 (C 4-189).

²² Indtil denne ændring var der på begge sider af nichen indmuret yderligere to gravsten, som efter dørenes etablering er flyttet til rummets sydvæg omkring indgangsdøren (s. 1302-03), jf. foto i Tholle 1928-29 (note 14) 6.

²³ Jf. *Synsprot.* Synsprotokollen bl.a. en meget udførlig redegørelse for den nye kirkes opførelse, bl.a. med gengivelse af teksten på dokumentet, som nedlagdes i en flaske, der blev indmuret i murværket.

²⁴ C. Moe, *Oplevelser. En Fortælling fra det virkelige Liv*, Kbh. 1926, 50.

²⁵ Refereret i brev af 29. maj 1909 fra K. Varming (NM).

²⁶ A. E. Andersen havde tidligere leveret tegninger til missionshuset »Bethania« (1906) i Struer.

²⁷ Triforieåbningen i Tveje Merløse galleri (jf. *DK Holbæk* 2962f.) var publiceret 1893 i *ÆldNordArch* II, saml., 4. rk. Søjlerne i Venge Kirke med de karakteristiske snoede bånd (*DK Århus* 3198f.) var allerede offentliggjort i 1869 i *Danske Mindesmærker*, 1, 1877, pl. XV.

jeg ikke med sikkerhed afgive. Skibets tag synes oprindeligt
for første gang at have ligget lavere end nu. Både i kor-
og skib er tagværket af eg, med lodrette spærdtæller og et
enkeltsæt hanelgelber, enkelte i koret, dobbelte i skibet, hvis
tagtømmer er nummereret på ret systematisk måde, f. ex.

Krydderbandene (med Warnings smit) er indfyldte i ny tid.
Men for dette tagværk har der været et andet med mindre

Fig. 71. Tømmermærker på skibets tagværk (s. 1270). Skitse ved Chr. Axel Jensen 1909. – *Abbundmarken vom Dachstuhl des Schiffes*.

²⁸ Karsten Christensen, »Når vejrhnen er en fisk«, *Kirkebladet for Harboøre-Engbjerg pastorat*, september-november 2010, 4.

²⁹ Uldall beskrev korgavlens vinduesspor som 'en meget bred blænding af et oprindeligt fladbuget vindue' (Uldall 1892), mens Chr. Axel Jensen (Jensen 1909) omtaler det som 'et bredt, kurvehanksbuet vindue med retvinklede karme og skrånende underkarm'.

³⁰ DK Holbæk 2634.

³¹ Således var murene i den romanske kirke i Lemvig kun ca. 4 m høje (s. 340) og i Gudum ca. 5,5 m. Endnu lavere er den senromanske kirke i Magleby på Sjælland, hvor skibets mure over terræn andrager ca. 3,75 m, jf. DK Sorø 938.

³² Ifølge Chr. Axel Jensen (Jensen 1909) var afdækningen i nord af gule sten på fladen, i vest forhugget og i syd af flade natursten, svarende til væggenes materiale.

³³ LAVib. Provsteark. Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. for kirker og præstegårde 1826-74 (C 40-2-4).

³⁴ Jf. Robert Smalley, »Hjerte til Gud«, *DaKalkmalerier* 6, 148-49. Smalley, der dog ikke var opmærksom på eksemplerne i Harboøre, anfører også kalkmalerier i Lomborg som mulige repræsentanter for gruppens tilstedeværelse. De sidstnævnte, der senere dækkedes af yngre figurscener, jf. s. 736, var dog kun fragmentarisk bevarede. En samtidig beslægtet motivkreds, dog uden for Lemviggruppens virkeområde, findes i Birket (Lollands Nørre Hrd., Maribo Amt, DK Maribo s. 641).

³⁵ Jf. Ebbe Ravn Sørensen, »Harboøre Kirke i 100 år«, *Kirkebladet for Harboøre-Engbjerg pastorat*, september-november 2010, 14-16.

³⁶ Overslag af 22. nov. 1957 af Ernst Trier i NM.

³⁷ Jf. Ellen Damgaard, »Harboøre Kirkes altertavle«, *Kirkebladet for Harboøre-Engbjerg pastorat*, september-november 2010, 8-9.

³⁸ LAVib. Provsteark. Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. for kirker og præstegårde 1826-45 (C 40-2). Bemalningen nævne her 1844, om end Chr. Axel Jensen i sin indb. 1909 anfører både kunstnernavnet og

årstallet 1845, måske fra en nu forsvundet påskrift på storfeltets øvre del.

³⁹ Synsprot.

⁴⁰ Overslag af 22. nov. 1957 i NM.

⁴¹ Overslag af 11. maj 1993 fra Karl Søndergaard og Verner Thomsen i NM.

⁴² Mads Jensen Hygums hustru var datter af sognepræst Søren Christensen Bhie, Ingstrup (Holbo Hrd., Hjørring Amt), og Kirsten Jacobsdatter Holm, og antagelig opkaldt efter sin mor.

⁴³ Stempleet er beslægtet, men dog ikke identisk med mærke for den ældre Århusguldsmed, Søren Povelsen, jf. *Boje* nr. 5841.

⁴⁴ Som fremhævet af Martin Knak, Varde, er stagerne bl.a. beslægtet med nederlandske eksempler fra det 15. århundrede, jf. en nær parallel i Rijksmuseum, Amsterdam, gengivet i Onno ter Kuile, *Kopper & Brons*, 'S-Gravenhage 1986, 87.

⁴⁵ Synsprot.

⁴⁶ LAVib. Provsteark. Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. for kirker og præstegårde 1855-74 (C 40-4); Synsprot.

⁴⁷ Ellen Damgaard, *Den russiske orlogsfregat Alexander Nevskij – et møde mellem to verdener*, Lemvig 2006, 27.

Fig. 72. Detalje af korets nordvæg med vindue (s. 1263), præstedør (s. 1269) og kalkmalerier o. 1500 (s. 1271). Foto Chr. Axel Jensen 1909. – *Detail an der Nordwand, mit Fenster, Pfarrtür und Kalkmalereien um 1500*.

⁴⁸ Jf. også overslag af 22. nov. 1957 i NM.

⁴⁹ *Thyborøn-Harboøre Lokalkalender*. Rgsk. 1915-45.

⁵⁰ Det oprindelige manualværk er nu genanvendt som svelleværk; det ligeledes genanvendte pedalværk er suppleret med tre transmissioner fra det nye hovedværk. Orglet er endvidere forberedt til udvidelse med Fagot 16' i pedalet.

⁵¹ Orgelbyggeriet Christian Winther, der blev ledet af Theodor Frobenius, skiftede senere navn til Th. Frobenius & Co.

⁵² Dispositionen gengives efter Th. Frobenius & Co., *Kirkeorgler* (o. 1937). Det må bemærkes, at de i denne publikation anførte orgeldispositioner i flere tilfælde afviger fra de faktiske forhold.

⁵³ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁵⁴ *Synsprot*. 1916 afregnedes for messingtråd i forbindelse med dets ophæng, jf. *Thyborøn-Harboøre Lokalkalender*. Rgsk. 1915-45.

⁵⁵ Venligst meddelt af Martin Knak.

⁵⁶ Gunnar Rønn og Jens Krogh, *Kirkeskibe i Ringkøbing Amt*, Ringkøbing 1992 (Hardsyssel Håndbog 3), 33.

⁵⁷ *DaAtlas* 831.

⁵⁸ LAVib. *Provsteark*. Ringkøbing Nordre Amtspræst. Synsprot. for kirker og præstegårde 1812-35 (C 39H-1).

⁵⁹ *PræsteindbWorm* I, 85. Indberetningen fra 1638 omtaler netop, at begivenheden skete 'for nu 5 års tid siden'.

⁶⁰ Jf. note 57 og 33.

⁶¹ Jf. note 21 og 18.

⁶² Karen Thuborg, *Det gamle Harboøre*, Kbh. 1928 (Danmarks Folkeminder 6), 278. Karen Thuborg, f. 1849, boede indtil 1876 i Harboøre.

⁶³ *Thuborg 1928* (note 62) 278.

⁶⁴ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-163). Christen Oussen betalte d.å. for udnyttelse af stolen, hvor også Mads Petersen i Vrist tildeltes plads, i sin levetid.

⁶⁵ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-163).

⁶⁶ Jf. Marie Mauquoy-Hendrickx, *Les estampes des Wierix*, II, Bruxelles 1979, nr. 882-95 (her anvendt nr. 889, 886, 894, 892, 887).

⁶⁷ J. Gr. Pinholt, »Fra Alexander Newsky's Forlis ved Harboøre«, *Dansk Fiskeritidende* 30. april 1943.

⁶⁸ Jf. Hans Nyholm, *Kirkeklokker i Danmark*, Højbjerg 1996, 39, 93, 121; under de to nævnte klokker anføres signaturen dog »MCV« for klokkestøberne (også betegnet Voillard), hvis signatur omfattede et kvadratisk felt med en mindre klokke, foroven kronet af et M og i siderne flankeret af C og V, hhv. tv. og th. jf. også klokkerne i Hillerslev og Kåstrup (begge 1641, Hillerslev Hrd., Tisted Amt, jf. *DK Tisted* 306, 316). Om klokkestøberen, anført som Mikel Lotharingus på klokken i Randers Skt. Mortens Kirke (1637), jf. Nyrup,

Fig. 73. Uidentificeret (mester)stempel på alterkalk nr. 1 (s. 1278). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Unidentifizierter (Meister)stempel. Detail von Altarkelch Nr. 1.*

Kirkeklokker 116 (nr. 60), med F. Uldalls håndskrevne tilføjelser 144, 146 og 148.

⁶⁹ Jf. *Tholle 1928-29* (note 14). Om strandinger ved Harboøre eller andre strækninger af Vestkysten, jf. bl.a. Gert Normann, *Strandinger ved Vestkysten*, 1, Ringkøbing 1987.

⁷⁰ J. Gr. Pinholt, »Fra Alexander Newsky's Forlis ved Harboøre«, *Dansk Fiskeritidende* 30. april 1943, 13-15; *Damgaard 2006* (note 47).

⁷¹ Jf. *Nedergaard 1963* (note 11) 604-07; *Tholle 1928-29* (note 14).

⁷² *Synsprot*. Marmortavlernes oprindelig placering fremgår af C. Davidsen, *Harboøre*, Kbh. 1942 (3. udg.) 96.

⁷³ Jf. *Davidsen 1942* (note 72) 96.

⁷⁴ Monumentet er gengivet i sin fornyede skikkelse, både hos *Trap*, 4. udg. (1928), og *Tholle 1928-29* (note 14), 6, 9. Det er derfor uklart, hvad sognefoged P. Møllerup, Vrist og Harboøresfondens udgift 1934 til 'en fornyelse af fællesgraven fra 1893' refererer til, jf. *Thyborøn-Harboøre Lokalkalender*. Rgsk. 1915-45.

⁷⁵ Jf. *Nedergaard 1963* (note 11) 604-14; *Bach-Nielsen 2009* (note 6) 106.

⁷⁶ De druknede marinere udgjorde besætningen på to tyske fartøjer, dels en minestryger, dels en torpedobåd. Først reddedes besætningen fra minestrygeren over på torpedobåden, der imidlertid allerede næsten morgen stødte på en mine, jf. *Tholle 1928-29* (note 14) 4.

⁷⁷ 1919 betales til kirken for et monument med tre tyske grave på kirkegården, jf. *Thyborøn-Harboøre Lokalkalender*. Rgsk. 1915-45.

⁷⁸ 1934 betalte den britiske legation for vedligeholdelse af en krigergrav på kirkegården, og 1941 betalte 'American Legation Copenhagen' for en engelsk krigergrav, jf. *Thyborøn-Harboøre Lokalkalender*. Rgsk. 1915-45.

⁷⁹ Den døde var skudt ned under togt med en Zeppelin ved Ostende, og liget blev herefter ført med strømmen helt til Harboøre Strand, jf. *Tholle 1928-29* (note 14) 5.

⁸⁰ Elof Westergaard, *Sten over muld. Gravminder*, Silkeborg 2010, 95.

Fig. 74. *Fragmenter af $\dagger$ pulpitur (s. 1294). Lemvig Museum. Foto Hugo Johannsen 2010. – *Fragmente einer $\dagger$ Empore.

⁸¹ Westergaard 2010 (note 80) 94–95.

⁸² Jf. N. Jensen Dam, »Gregers Kirk«, *HaÅrb* 1974, 123–33.

⁸³ LAVib. *Kirkebøger*. Kirkebøger for Engbjerg og Harboøre menigheder 1738–79 (C-492 A-1). Peder Laurssen Fischer er anført som død 29. dec. 1762 i en alder af 84 år, hvilket dog forudsætter, at han er født 1678.

⁸⁴ If. kirkebogen (note 83) er Peder Laursens hustru, Johanne Lauritzdatter, dog først anført som begravet 21. marts 1749

⁸⁵ Jf. J. Gr. Pinholt, »Stausholms Legat og Hans Grav«, *HaÅrb* 35, 1941, 138.

⁸⁶ Pinholt 1941 (note 85) 136–39.

⁸⁷ Jf. Ellen Damgaard, »Fra de helliges samfund på Harboøre – en indremissionsk gravskik«, *Fram*, 1983, 76–83.

⁸⁸ Damgaard 1983 (note 87) 77–78 omtaler udbredelsesområdet, der strakte sig fra Lemvig til Harboøre og Thyborøn i vest, mod syd til Vemb og Ulfborg og mod øst til Nørre Nissum. Eksempler findes herudover bl.a. i Lomborg, Bøvling, Møborg og Flynder samt i Ramme.

⁸⁹ Jf. Faye, *Støbejernskors* nr. 306.

⁹⁰ Jf. Faye, *Støbejernskors* nr. 243.

⁹¹ Jf. Faye, *Støbejernskors* nr. 315.

⁹² Jf. Faye, *Støbejernskors* nr. 283.

⁹³ Jf. Pinholt 1941 (note 85) 139.

DIE KIRCHE VON HARBOØRE

Die Kirche liegt am östlichen Rand des Dorfes und ihr Turm ragt als markanter Orientierungspunkt aus der flachen Landschaft aus gehobenem Meeresboden heraus. Die jetzige Kirche wurde 1909–10 nach Zeichnungen von K. Varming im neoromanischen Stil als Ersatz für ein mittelalterliches Gebäude erbaut, wobei die unteren Teile des Turmes bewahrt sind. Der neuere Teil der Kirche besteht aus Zement und wiederverwen-

detem Material (inwendigen Mauern) des älteren Gebäudes. Die Kirche umfasst Chor und Schiff sowie einen Ausbau gegen Norden, der ursprünglich Sakristei, Heizraum und eine Treppe zur Empore enthielt. Bei einer Erneuerung 1959 wurde die Sakristei zum Kreuzarm. Den alten Turm, dessen unterer Raum weiterhin als Vorhalle genutzt wird, erhöhte man mit einem neuen Glockenstockwerk. Ihn krönt eine Pyramidenturmspitze.

†*Kirche*. Das Wissen über die 1909 abgerissene Kirche stammt hauptsächlich von den Untersuchungen mit zugehörigen Fotografien und Zeichnungen, die Chr. Axel Jensen vom Nationalmuseum im Sommer 1909 vornahm, außerdem von Vermessungen von K. Varming sowie älteren Rechnungsinformationen.

Auf dieser Grundlage entsteht das Bild einer niedrigen langgestreckten Kirche mit Chor und Schiff. Das Material waren Natursteine vom Strand ('Meeressteine') sowie gelbliche und rote Ziegel, die für Fassaden und Maueröffnungen benutzt wurden. Die Türen waren rundbogig (vgl. fig. 13, 22) ebenso wie ein Fenster, das in der Nordmauer des Chores nachgewiesen ist (vgl. fig. 20). Auch der bewahrte Chorbogen war rundbogig (vgl. fig. 54). Darüber hinaus gab es eine Reihe abweichender Fenster: teils ein breites, flachbogiges in der Ostmauer des Chores sowie zwei ebenfalls flachbogige, sehr niedrige an der Nordseite des Schiffes (vgl. fig. 17), teils ein ungewöhnliches, treppenförmiges östlich an der Nordmauer des Schiffes (vgl. fig. 21). Diese Fenster stammen vermutlich von einer späteren Änderung. Chr. Axel Jensen datierte die Kirche auf die Zeit um 1500, doch erscheint es wahrscheinlicher, dass die hier beschriebene Anlage bis in die zweite Hälfte des 13. Jahrhundert zurückreicht. Dies harmoniert auch mit der niedrigen Neigung des Westgiebels des Schiffes, der in der Ostmauer des Turmes eingekapselt war (vgl. fig. 23).

Umbau um 1500. Ungefähr um 1500 wurde der immer noch teilweise bewahrte Turm auf dem Giebel des Schiffes ruhend mit einer Ostmauer erbaut. Auch hier ist das Material eine Mischung aus gelblichem Ziegel und Naturstein. In dem gewölbten Turmraum, der mit dem Schiff durch eine spitzbogige Arkade verbunden wurde, sieht man ein inwendiges Treppenhaus, welches ursprünglich höher war und den Zugang zu sowohl Zwischenstockwerk als auch Glockenstockwerk ermöglichte. Schmale Lichtspalten zum Zwischenstockwerk wurden später ebenso wie die paarweise platzierten spitzbogigen Schallöcher des Glockenstockwerkes verblendet. Möglicherweise waren die nord-südlich orientierten Dachgiebel ursprünglich mit Verblendun-

gen geschmückt ebenso wie ganz ähnlich konstruierte Türme in Lemvig (s. 346) und Ferring (Vandfuld Herred). Nach dem Bau des Turms wurde die Kirche erhöht und der Chor mit einem Gewölbe ausgestattet.

Nach mittelalterlicher Wartung und Änderungen. Bei einer Hauptreparation 1790 wurden die bis dahin mit Blech gedeckten Dächer der Kirche ebenso wie der Turm mit Ziegeln gedeckt.

Wenige Jahre später, 1803, wurde wieder eine Instandsetzung vorgenommen, von der vermutlich die großen, flachbogigen Fenster herkommen, die bis zum Abriss der Kirche bewahrt waren (siehe fig. 13–19). Damals wurde möglicherweise auch eine neue Außenverkleidung der Südseite der Kirche sowie des Turmes gemacht.

†*Kalkmalereien*. In der 1909 abgerissenen Kirche fanden sich verschiedene Kalkmalereien. Die ältesten von um 1500 waren dekorative Malereien am Chorgewölbe und an den angrenzenden Wandflächen (siehe fig. 24, 54) und werden teilweise der lokalen 'Lemviggruppe' zugeschrieben. Außerdem gab es nachmittelalterliche Dekorationen hinter dem Altarbild an der Ostmauer des Chores und an der Westseite des Chorbogens (siehe fig. 25).

Inventar. Die 1910 eingeweihte Kirche wurde mit den wichtigsten Inventargegenständen der abgerissenen Mittelalterkirche möbliert (siehe auch weiter unten). Am ältesten ist das romanische Taufbecken (fig. 37), dessen Becken sich durch die Ausschmückung mit vier vorspringenden Köpfen von dem in der Gegend üblichen Kelchblatt-Typ unterscheidet. Das grob geschnittene Chorbogenkruzifix von um 1500 (fig. 39) hängt an einem neueren Kreuzbaum. Aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts stammen ebenfalls die Altarleuchter der Kirche (fig. 33–34), wobei das älteste Set (um 1500) eine krenellierte Leuchterschale hat, während der Fuß vermutlich Spuren von sitzenden Löwen aufweist.

In Übereinstimmung mit dem Großteil der Kirchen in der Umgebung wurden nach der Konsolidierung der Reformation sowohl ein neues Altarbild, 1606, (fig. 28) als auch eine Kanzel, 1618 (fig. 40), angeschafft, beide vermutlich von

Kristen Spend aus Lemvig ausgeführt. Die jetzigen Gemälde der Altartafel von Axel Hou (1910) ersetzen ältere (†)Ausschmückungen von 1844–45 von J. B. Gjørup aus Lemvig (fig. 29–30). Ein besonderes Detail der Kanzel ist die Dekoration des Treppenaufgangs (fig. 41), der wie eine russisch-orthodoxe Zwiebelkuppelkirche geformt ist, vermutlich eine Dekoration, die von dem 1868 gestrandeten russischen Schiff »Alexander Newskij« herrührt. Der Abendmahlskelch (fig. 31), der 1675 zusammen mit einer †Patene von Gemeindepfarrer Mads Jensen Hygum und Gattin gestiftet wurde, hat noch seinen ursprünglichen Fuß und Schaft (um 1600) bewahrt, während der Becher 1910 erneuert wurde. Die zugehörige Patene ist jedoch von 1959. Die Glocke der Kirche (fig. 47) ist von 1835 und wurde aus einer älteren von 1642 umgegossen.

Für die neue Kirche wurden um 1910 mehrere neue Gegenstände angeschafft, darunter Altartisch, Altarbild und -schränke, Gestühl und Emporen sowie Kirchenschiffe (fig. 26–27) und Orgel. Desweiteren wurden die silbernen Altargeräte und die Taufausstattung ergänzt. Spätere größere Instandsetzungen und Inventaranschaffungen erfolgten insbesondere in Verbindung mit Jubiläen der Kirche, die 1959, 1985 und 2010 begangen wurden.

Inventar der †kirche. Aus den Rechnungsbüchern der Kirche aus dem ersten Jahrzehnt des 17. Jahrhunderts geht hervor, dass sich die Bevölkerung der Gemeinde in großem Umfang mit freiwilligen Geldgaben, u.a. in Verbindung mit der Großen Pest 1602, an der Verbesserung der Kirche beteiligte, was die Anschaffung von Altarbild und Kanzel ermöglichte (siehe oben). 1703 wurde eine größere Instandsetzung des Kircheninneren auf Initiative des Gemeindepfarrers Thomas Graa durchgeführt, die mit einer Jahreszahl an Altarbild, Kanzel und Empore markiert ist sowie einer Inschrift am †Chorbogenbalken. Teile der Empore (siehe fig. 51, 74) finden sich immer noch im Lemvig Museum. Eine Hauptreparation wurde 1790 durchgeführt, und die Einrichtung der Kirche wird sowohl 1795 als auch 1803–04 als, abgesehen von kleineren Details, Einrichtung in

gutem und 'anständigem' Zustand erwähnt. Wenige Jahre vorher, 1801, war eine große neue und platzgreifende Empore entlang der Nordwand angebracht worden (siehe fig. 53–54). Die Notwendigkeit einer Neubemalung von Altarbild, Pfarrstuhl und den übrigen Stühlen wird 1835 erwähnt, doch diese wurde erst 1844–45 durchgeführt und umfasste dann auch Altarschränke, Taufbecken und Kanzel. Unmittelbar vor dem Abriss 1909 wurde das Inventar von Chr. Axel Jensen registriert und fotografiert.

Grabmale. Der Kirchenraum und der Friedhof der Kirche sind nicht nur durch die Begräbnisse der Gemeinde durch mehrere Jahrhunderte hindurch geprägt, sondern haben ihren besonderen Charakter durch zahlreiche Grabmale in Form von Einzel- und Gemeinschaftsmonumenten für fremde Opfer von Schiffbrüchen und Ertrinkungsunfällen erhalten. Am ältesten ist der Stein für zwei Schiffsbesatzungen, die 1862 und –63 durch Ertrinken umkamen (siehe Gedächtnistafel fig. 43). Am spektakulärsten war jedoch die Strandung der russischen Kriegsfregatte »Alexander Newskij« im Jahre 1868 mit dem Sohn des Kaisers und Thronfolger, dem Großfürsten Alexij an Bord. Ein ungeheurer Verlust für die örtliche Gemeinschaft bedeuteten jedoch die Katastrophen von 1893, bei der 26 Fischer ertranken, und von 1897, als das Rettungsboot »Liløre« kenterte und die 12 Besatzungsmitglieder ertranken. Die Monumente für diese Ereignisse sind auf dem Friedhof aufgestellt (fig. 55–58). Die vielen Ertrunkenen, die in Folge der Kriegsbegebenheiten des Ersten Weltkrieges an die Küste trieben, haben auch in Gemeinschaftsgräbern resultiert, namentlich für deutsche Mariner (fig. 59–60), doch auch für unidentifizierte Personen (fig. 61). Das jüngste Monument unter den Gemeinschaftsgräbern ist der Gedächtnishain von 1942 mit einem Relief des Bildhauers Torvald Westergaard (fig. 62).

Unter den Familienbegräbnissen soll das imposante Monument für einen der großen Söhne der Gemeinde, Bauunternehmer und Direktor der »Jysk Telefonaktie-selskab« Gregers Kirk hervorgehoben werden (fig. 63).